МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Томіна В.Ю.

Забезпечення прав людини в діяльності поліції
Навчальний посібник

ОДЕСА
ОДУВС
2024

УДК 341.231.14

Схвалено та рекомендовано до друку
на засідання кафедри адміністративної діяльності поліції
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
Одеського державного університету внутрішніх справ
(Протокол №11 від 13.12. 2024 р.)

Схвалено та рекомендовано до друку
Науково-методичною радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
(Протокол № від 2024 р.)

Рецензенти:

Кононець В.П. доктор юридичних наук, професор, майор поліції провідний науковий співробітник відділення організації наукової роботи Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Дрьомов К.В. старший інспектор з особливих доручень відділу уповноважених за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності УДПЛ ДГІДПЛ Національної поліції України.

В.Ю. Томіна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративної діяльності поліції факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Одеського державного університету внутрішніх справ.

П 68 **Забезпечення прав людини в діяльності поліції**: навчальний посібник. Томіна В.Ю. Одеса, Одеський державний університет внутрішніх справ, 2024. – 131 с. У

Навчальний посібник розглянуто: концепцію прав людини; права, свободи та обов’язки людини та громадянина в Конституції України;міжнародну та европейську систему захисту прав основних свобод;принципи дотримання прав людини в діяльності Національної поліції; правове регулбювання реалізації права на мірні зібрання; право на приватність та захист данних.

Для здобувачів вищої освіти, ад’юнктів та аспірантів, викладачів, науковців,а також всіх зацікавлених осіб.

© В.Ю. Томіна
© Видавництво ОДУВС, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....5
ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА МЕХАНІЗМ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....6
Історія розвітку, концепція прав людини……....7
Права, свободи та обов'язки людини і громадянина визначені в Конституції України……8
Запровадження спеціального інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.....25
Міжнародна та європейська система захисту прав людини і основних свобод……28
СВОБОДА ТА ОСОБИСТА НЕДОТОРКАНІСТЬ.....37
Принципи дотримання прав людини в діяльності Національнї поліції.....38
Ідеологічна складова Закону Украніни «Про Національну поліцію» в ракурсі дотримання прав і свобод людини……54
ДОТРИМАННЯ СВОБОДИ ТА ОСОБИСТОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ.....60
Міжнародні стандарти у сфері прав що стосуються права людини на свободу та особисту недоторканність……60
Гарантії забезпечення конституційного права особи на свободу та особисту недоторканність……67
СВОБОДА МИРНИХ ЗІБРАНЬ…….....77
Поняття та зміст права на мирні зібрання……77
Міжнародно – правові джерела на свободу мирних зібрань……83
Позитивне зобовязання держави щодо сприяння мирним зібранням та їх захисту……88
Правове регулювання реалізації права на мирні зібрання за законодавством України……..94
Реалізація суб'єктивного права на мирні зібрання: порядок, форми, строки, ознаки……96
ПРАВОВА ПРИВАТНІСТЬ ТА ЗАХИСТ ДАННИХ.....108
Поняття «Персональні данні» їх джерела та правове регулювання……108
Основні підстави обробки персональних даних……..114
Принципи обробки персональних даних……..116

Законність обробки персональних даних…….117
Персональні данні та конфеденційність……...119
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....124

ПЕРЕДМОВА

Який би зараз не був рік, століття права людини завжди є актуальним і важливим поняттям для людства. Задайте собі питання що для вас є правами людини, ваше сприйняття поняття верховенство права, які права людини ви знаєте і використовуєте в житті?

Права людини – це комплекс природних і непорушних свобод юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в суспільстві. Права людини мають природну сутність і є невід'ємними від індивіда. Охороняються і гарантуються державою. Це рівність усіх людей перед законом, право на життя і тілесну недоторканість, повага людської гідності, свобода від довільного незаконного арешту або затримання, свобода віри і совісті тощо.

Право – це вимога, про яку ми справедливо заявляємо. Я маю право на товар якщо за нього заплатили. Право обирати президента, якщо це гарантовано конституцією. Дитина має право відвідати зоопарк якщо батьки її пообіцяли.

Визнання прав людини означає визнання права кожного заявити: я володію цими правами, що б ви не говорили і не робили, тому що я, точно так само як і ви, людина. Права людини притаманні всім людям за правом народження. Ніхто не в праві вимагати від людини того, щоб вона заслужила свої права. Претензії щодо прав людини є моральними претензіями, і спираються на моральні цінності. Право на життя означає, що нікому не дозволено позбавити іншу людину її життя, це просто неприпустимо. Певно немає людини яка б з цим не погодилась, оскільки по відношенню до себе ми всі визначаємо, що в нашому житті, в нашому бутті є такі сторони, які мають бути непорушними і яких ніхто інший не повинен торкатись, оскільки вони життєво важливі для нашого буття, для усвідомлення того, хто ми такі і що ми таке; вони життєво важливі для нашої людської природи і нашої людської гідності. Без прав людини ми не можемо розкрити увесь свій потенціал. Права людини всього лише переносять це розуміння на індивідуальний рівень на всіх інших людей планети. Якщо я можу висувати подібні вимоги, тоді це може зробити будь-хто інший.

В основі концепції прав людини лежать дві основні цінності. Перша – це людське достоїнство, а друга – рівність. Права людини визнаються універсальною формою взаємовідносин між людиною, суспільством і сучасною державою. Саме з допомогою прав людини визначаються межі соціальних можливостей людини та

встановлюється інституціональний і соціально-правовий механізм їх реалізації.

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА МЕХАНИЗМ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Історія розвітку, концепція прав людини.

Історія прав людини нараховує не одне тисячоліття. Розвиток концепції прав людини — це історія перетворення норм моралі у норми права. Спочатку це були тільки моральні та філософські категорії. Минули тисячоліття перед тим, як ці цінності та гарантії їхньої реалізації та захисту стали закріплюватись як юридичні норми. До середини XX століття існування рабства і расової сегрегації, гендерної дискримінації, переслідування за ідеологічними переконаннями були масовою практикою, нерідко закріпленою в законі.

У 1950 році на Європейському континенті виникає Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод. А у 1966 році Організація Об'єднаних Націй приймає два Міжнародні пакти — «Про громадянські і політичні права» та «Про соціальні, економічні і культурні права». Згодом у системі ООН, Ради Європи прийнято й інші документи, які мають силу міжнародних угод. Так, відповідно до їхнього історичного розвитку, сформувалась умовний поділ прав людини на покоління. *Перше покоління прав та свобод людини і громадянина* визначало межі втручання державної влади у сфери громадянського суспільства та особистого життя людей — право на свободу думки, совісті і релігії, рівність перед законом, право на участь в управлінні державою, недоторканість особи тощо. Перші акти англійського конституціоналізму, що закріплюють права людини, — Петиція про права (1628), «Хабеас корпус акт» (Habeas Corpus Act) (1679) і Білль про права (1689). До першого покоління прав людини належать також американські декларації, а саме: Декларація прав Вірджинії (1776), Декларація незалежності США (1776), Конституція США (1787), Білль про права (1791), а також французька Декларація прав людини і громадянина (1789) та інші. *Друге покоління стосується соціально-економічних та культурних прав людини*. Вимоги їхнього визнання почали з'являтися після Першої світової війни, а закріпились як юридичні норми після Другої світової війни, коли завдяки потужному промисловому розвитку склалися вагомі передумови для задоволення соціальних потреб громадян. До них належать свобода праці й підприємництва, право на

житло, право на особисту власність, право на сім'ю, право на охорону здоров'я, право на відпочинок, право на освіту, свободу творчості, право на користування культурними цінностями та ін. *Становлення третього покоління прав людини пов'язане з національно-визвольним рухом країн*, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після Другої світової війни. Це покоління стосується права народів на власну культуру, мову, незалежну національну державу, природні багатства, рівноправну участь у науково-технічному прогресі та міжнародній торгівлі, а також права на мир, безпеку, гуманітарну допомогу та безпечне довкілля. Взаємозалежність між першим, другим і третім поколіннями прав людини забезпечує дотримання такого принципу: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи. У XXI столітті правозахисники визначили появу четвертого покоління прав людини, яке пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо.

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина визначені в Конституції України.

У Конституції України закріплена ціла низка як традиційних, так і нових гарантій прав та свобод людини та громадянина, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними й соціально – політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах. Зокрема, **Стаття 21.** Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. **Стаття 22.** Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. **Стаття 23.** Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. **Стаття 24.** Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням

жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. **Стаття 25.** Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами. **Стаття 26.** Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом. **Стаття 27.** Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. **Стаття 28.** Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам. **Стаття 29.** Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання,

роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого. **Стаття 30.** Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку. **Стаття 31.** Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. **Стаття 32.** Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. **Стаття 33.** Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну. **Стаття 34.** Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати,

зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. **Стаття 35.** Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою. **Стаття 36.** Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі

професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом. **Стаття 37.** Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань. Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях. Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку. **Стаття 38.** Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування. **Стаття 39.** Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. **Стаття 40.** Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. **Стаття 41.** Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю

власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці жінок і неповнолітніх на

небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. **Стаття 44.** Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку. Заборона страйку можлива лише на підставі закону. **Стаття 45.** Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом. **Стаття 46.** Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. **Стаття 47.** Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. **Стаття 48.** Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. **Стаття 49.** Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя. **Стаття 50.** Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. **Стаття 51.** Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. **Стаття 52.** Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей. **Стаття 53.** Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. **Стаття 54.** Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист

інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Держава сприяє розвиткові науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами. **Стаття 55.** Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. **Стаття 56.** Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. **Стаття 57.** Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними. **Стаття 58.** Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на

час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. **Стаття 59.** Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. **Стаття 60.** Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність. **Стаття 61.** Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. **Стаття 62.** Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням. **Стаття 63.** Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. **Стаття 64.** Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. **Стаття 65.** Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. **Стаття 66.** Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. **Стаття 67.** Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій

майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом. **Стаття 68.** Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Конституція України юридично ліквідувала всі норми перешкоди на шляху до забезпеченя пав і свобод людини і громадянина. Особливістю Конститтуції України є те, що нею пеедбачено створення механізму захисту прав і свобод людини. Це стосується, гловне, організації і здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Важливою ланкою в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина є Конституційний Суд Ураїни, який здійснює судовий констітуційний контроль та захист основ конституційного ладу, основнх прав і свобод людини і громадянина, забзпечення верховенства права і прямої дії Конституції на всій території України. Здійснючи конституційний контроль, Конституційний Суд України справляє значний вплив на діяльніть органів державної влади всфері додержання та захисту прав людини і громадянина, перед усім у сфері нормотворчості (законодавства), приймаючи рішення про невідповідність тих чи інших правових актів або їх окремих положень Конституції, даючи тлумачення конституційних норм при розгляді конкретних справ і здійснюючи офіцийне тлумачення Конституції і законів України, яке стає обов’язковим для всіх суб’єктів.

Запровадження спеціального інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Інститут омбудсмана вперше запроваджено у Швеції з 1809 року. Другою країною, що ввела Конституцію інституту омбудсмана, була Фінляндія 1919 рік. З середини ХХ століття інститут омбудсмана став поширюватися і серед інших країн світу – як у Європі, так і в інших країнах світу. На сьогодні інститут омбудсмана на національному, регіональному та місцевому рівнях існує більш ніж у 100 країнах світу. В Україні інститут омбудсмана запроваджено з 1996 року.

У Конституції України **статтею 55** закріплюється право особи звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого і визначається, що через нього здійснюється парламенський контроль за дрдержанням конституційних прав ісвобод людини і грмадянина. Статус, функції та компетенція Уповноваженог Верховної Ради України з прав людини

закріплені у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», прийнятому Верховною Радою України 23 грудня 1997 року.

Сфера діяльності омбудсмана – людина, громадянин, органи влади, посадові особи. Особливості правового статусу омбудсмена: незалежність; доповнює існуючі засоби конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняє їх і не переглядає компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод; візити в установи та заклади несвободи без попередження і в будь-який час, вступ Уповноваженого з прав людини у судову справу, присутність у суді; контроль за дотриманням прав громадян на звернення та доступу до публічної інформації; захист персональних даних; запобігання та протидія дискримінації.

Права і порядок реагування Уповноваженого: **стаття 13** Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» – широкий спектр прав; **стаття 16** – Підстави для провадження справ та призначення перевірок (звернення громадян, іноземців та осіб без громадянства, звернення народних депутатів, за власною ініціативою); **стаття 17** – Розгляд звернень (відкриття провадження, роз'яснення заходів, направлення звернення за належністю, відмова); **стаття 15** – Акти реагування Уповноваженого (подання, Конституційне подання).

Уповноважений не бере участі у спорах між фізичними особами, не розглядає, припиняє розгляд звернення, якщо заінтересована особа подала позов до суду. Уповноважений не переглядає законність і обґрунтованість судових рішень, не відміняє та не змінює їх, не бере участь в кримінальному процесі, не переглядає законність процедурних рішень прокурорів та органів досудового розслідування.

Категорії за сферою діяльності:

– представник Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї;

– представник Уповноваженого з соціальних та економічних прав;

– представник Уповноваженого з дотримання рівних прав і свобод;

– представник Уповноваженого з дотримання інформаційних прав та представництва в Конституційному Суді;

– представник Уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців;

– представник Уповноваженого з питань партнерства з інститутами громадянського суспільства;

– представник Уповноваженого з питань міжнародного співробітництва;

– представник Уповноваженого з прав людини в місцях несвободи та процесуальних прав.

Уповноважений з прав людини розглядає звернення громадян, здійснює прийом громадян, здійснює моніторинг засобів масової інформації, вносить подання до Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, керівників державних органів, органів місцевого самоврядування.

Здійснює перевірки стану дотримання прав людини органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від усіх форм власності. Вносить пропозиції щодо розробки законодавчих актів. Співпрацює з неурядовими громадськими та міжнародними організаціями. Вносить парламенту України щорічні та спеціальні доповіді. Видає обов'язкові для виконання вимоги (приписи) щодо усунення порушень законодавства у сфері доступу до публічної інформації, захисту персональних даних, національного механізму, запобігання та протидії дискримінації.

Складає протоколи про притягнення до адміністративної відповідальності та направляє їх до суду за:

– невиконання законної вимоги Уповноваженого;

– порушення законодавства у сфері доступу до публічної інформації;

– захисту персональних даних;

– порушення Закону України «Про звернення громадян».

Міжнародна та європейська система захисту прав людини і основних свобод.

У зв'язку з тим, що права людини є цінністю вищого порядку і від рівня їх захисту і забезпечення в конкретній державі залежить багато в чому доля миру і безпеки, міжнародне співтовариство розробило певні *механізми контролю за дотриманням прав людини.* Ці механізми приводяться в дію міжнародними органами й організаціями.

Комісія ООН по правам людини - це допоміжний орган Економічної і соціальної ради ООН (ЕКОСОР), що займається широким колом питань в сфері прав людини, у тому числі і забезпеченням виконання загальновизнаних міжнародних стандартів по правам людини. До її складу входять представники держав, тому вона *є політичним органом*. Комісія представляє ЕКОСОР пропозиції, рекомендації і доповіді щодо виконання міжнародних декларацій або конвенцій про громадянські свободи, прав жінок, свободи інформації, захисту меншин; попередження дискримінації за ознакою раси, статі, мови і релігії; всіх інших питань, що стосуються прав людини. *Комісія займається всіма порушеннями прав людини, якщо вони є грубими і масовими*. Комісія також займається і *приймає певні заходи за індивідуальними скаргами*. Спеціальна робоча група з 5 членів, призначених Підкомісією, на своїх закритих засіданнях розбирається *в скаргах, отриманих Генеральним секретарем ООН*, що стосуються порушень прав і свобод людини. Робоча група доводить до відома Підкомісії ті зі скарг, що свідчать про *систематичні, вірогідно підтверджені грубі порушення прав людини*. Тут кожна скарга розглядається не сама по собі, а як свідчення грубих і масових порушень прав людини. Підкомісія вирішує простою більшістю голосів, чи передати скарги на розгляд Комісії або ні. Комісія може або відмовити в розгляді, або лишити для свого розгляду, або передати скарги до ЕКОСОР, після чого вони втрачають свій конфіденційний характер. Хоча самий розгляд скарг є конфіденційним, починаючи з 1978 р. публікуються списки держав, у яких становище в області прав людини стало предметом такого розгляду. Вже це робить певний політичний тиск на державу.

Комітет ООН по правах людини створений від 16 грудня 1966 року. Комітет має право здійснювати контроль за дотриманням положень Пакту про громадянські і політичні права шляхом розгляду: періодичних доповідей держав-учасників про прийняті ними заходи для реалізації положень Пакту; скарг держав-учасників один на одного про порушення положень Пакту; скарг індивідів при порушенні державою-учасником прав, закріплених у Пакті.

Скаржитися в Комітет можуть тільки індивіди, що знаходяться під юрисдикцією держави-учасника Факультативного протоколу. Розгляд повідомлень складається з двох основних стадій: на предмет прийнятності і з питань по суті. Скарга індивіда повинна стосуватися тільки факту порушення прав, зафіксованих у Пакті, і не

повинна бути анонімною. Повідомлення повинно мати відношення до подій і фактів, що мали місце після вступу в силу Пакта і Факультативного протоколу для даної держави. Крім того, особа, що подає скаргу, повинна вичерпати усі внутрішні засоби захисту порушеного права або довести, що розгляд її справи затягується. Комітет не розглядає індивідуальних повідомлень, поки не засвідчиться в тому, що це ж питання не розглядається відповідно до іншої процедурою міжнародного розгляду або врегулювання. Найбільш важливою стадією розгляду повідомлення є його вивчення по суті. Визнавши скаргу обгрунтованою і ухваленою до розгляду, Комітет просить державуучасницю, зазначену в скарзі, подати *в шестимісячний строк* пояснення по суті питання і зазначити заходи, що будуть прийняті на національному рівні для виправлення становища. Держава й особа, що направила скаргу, знаходяться перед Комітетом у рівних умовах. Всі повідомлення розглядаються на закритих засіданнях, а документи, що стосуються їх, є конфіденційними. Проте самі *рішення за повідомленнями потім публікуються в щорічних доповідях Комітету Генеральної Асамблеї ООН.* Постанови Комітету за повідомленнями індивідів носять назву *міркуваннь*. Вони не є юридично обов'язковими, але їх не можна розглядати й у якості простих рекомендацій, адресованих державі. У результаті розгляду повідомлення Комітет уповноважений Факультативним протоколом робити висновки про дотримання або недотримання державою-учасником вимог Пакту. Звичайно Комітет, зробивши висновок про порушення державою Пакту, вказує, що держава-учасниця зобов'язана прийняти ефективних заходів з метою усунення порушень, а нерідко і прийняти таких же заходів для ліквідації наслідків порушень. Нерідко Комітет вказує, що держава зобов'язана виплатити жертві компенсацію.

Для держав-членів Ради Європи особливе значення має *Європейська конвенція про захист прав і фундаментальних свобод людини*, яка набула чинності з вересня 1953 року.

Після ратифікації Україною 17 липня 1997 р. даної Конвенції громадянин України отримав право на звернення до Європейського суду з прав людини для захисту своїх прав. Проте дотримання прав і свобод людини в нашій країні залишається досить гострою і злободенною проблемою.

Практично всі юристи бували в залах судових засідань, однак навряд чи багато з юристів можуть похвалитися тим, що вони

були в залі засідань міжнародної установи, про яку говорять зараз дуже часто, але, як правило, не сподіваючись на успіх. Мова йде про Європейський суд з прав людини, який на сьогоднішній день посів особливе місце в системі міжнародних юристдикційних органів. Необхідно зазначити, що таке помітне місце Страсбурзького суду належить йому по праву – мета цього міжнародного судового органу полягає в тому, щоб допомогти на найвищому експертному рівні державі, що є стороною Конвенції про захист прав і основних свобод людини, удосконалити своє законодавство та правозастосовну практику, надаючи при цьому й допомогу тій конкретній особі, яка вже звернулась із заявою до Суду. Саме у зв'язку із цим поєднанням загальної мети й конкретної допомоги місце Європейського суду з прав людини у європейському правовому просторі важко переоцінити.

Європейський суд відіграє важливу роль у захисті прав людини в Україні. Сама Конвенція являє собою міжнародний договір, згідно з яким країни - члени Ради Європи зобов'язались гарантувати деякі основоположні права людини всім особам, які знаходяться під їх юрисдикцією. Важливою функцією Європейського суду є забезпечувати неухильне дотримання і виконання норм конвенції її державами-учасницями. Суд стає на захист тільки тих прав, що прописані в Конвенції і протоколах до неї. Її важливість обумовлена не тільки широтою закріплених у ній прав, а й механізмами захисту, створеними для розслідування можливих порушень і для забезпечення виконання обов'язків, передбачених Конвенцією. Вона дає право громадянину держави, у якій поширилась юрисдикція Європейського суду, звернутися до цього органу, якщо громадянин вважає, що його права було порушено й суд виніс несправедливе рішення. Конституція України надає право громадянам України звернутись із заявою до Європейського суду.

«Стаття 55. […] Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.» Європейський суд є унікальним міжнародним юрисдикційним органом, тому що до нього можуть звернутись без згоди на це відповідної держави.

Скаргу до Європейського суду можуть подати:

- Фізична особа
- Група осіб
- Неурядова організація
- Держава
- члени Ради Європи

Судді в Європейському суді повинні бути високоморальними, мати кваліфікацію, або бути юристами з визнаним авторитетом. Кожних дев'ять років обираються нові судді. Судді не можуть бути переобрані. Засідання Європейського Суду проводяться в Палаці Прав Людини. Організація діяльності Суду, правила процедури, порядок реєстрації заяв, їх розгляд, прийняття рішень встановлені Конвенцією і Регламентом Суду. У склад Європейського Суду входять незалежні судді. Суд виносить своє рішення, керуючись нормами Конвенції і практикою використання своїх попередніх рішень. Це означає, що в Європейському Суді, на відміну від української кодифікаційної системи законодавства, діє прецедентна система.

Суд розглядає справи, які до них поступили, в комітетах, які складаються з трьох суддів, у Палатах, включаючих 7 суддів, і в Великій Палаті, яка нараховує в своєму складі 17 суддів.

Первинний розгляд індивідуальних скарг починається в Комітетах, які вирішують питання прийнятності скарг на одноособовій основі. Якщо петиція визнана прийнятною, то таке рішення підлягає оскарженню. Якщо Комітет не зміг прийняти рішення одноособово, то питання з прийнятності скарги вирішується Палатою, яка розглядає справи по суті. У разі, коли заява визнається прийнятою, заявник повинен довести, що він вичерпав усі можливі національні засоби правового захисту в державі, де, як стверджується у заяві, відбулося порушення права. Заяву потрібно надсилати впродовж шести місяців після дати прийняття судом певної країни остаточного рішення.

Велика Палата розглядає справи в трьох випадках, коли піднімаються серйозні питання тлумачення Конвенції чи Протоколів до неї, або є ймовірність того, що відповідь поставлене перед палатою питання протирічить раніше винесеному Судом рішенню. Рішення про передачу справ у Велику Палату може бути прийнято на будь-якому етапі розгляду справи до винесення рішення по суті і при умові, якщо ні одна зі сторін у спорі не суперечить проти цього. Рішення Великої Палати являються остаточним. Видавши рішення, Комітет

Ради Європи стежить за його належним виконанням. Країни-учасники вважають, що Європейський суд найсправедливіший, тому за останні роки кількість звертань почала стрімко зростати. Ще у 1981 до суду надійшло 400 звертань, з яких прийнятих було 7, а в 1999 році надійшло 20000 звертань і прийнятих з них було 4250.

Європейський суд не є вищою інстанцією по відношенню до судової системи держави-учасниці Конвенції. Тому він не може скасувати рішення, винесене органом державної влади чи національним судом, не дає вказівок законодавцю, не здійснює абстрактний контроль національного законодавства або судової практики, не має права давати розпорядження про вжиття заходів, які мають юридичні наслідки. Суд розглядає тільки конкретні скарги з тим, щоб встановити, чи дійсно були допущені порушення вимог Конвенції. Однак Суд має право присудити "справедливе задоволення претензії" у вигляді фінансової компенсації матеріального збитку і моральної шкоди, а також відшкодування виграла стороні всіх витрат і витрат.

СУЧАСНИЙ СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ.

Принципи дотримання прав людини в діяльності Національнї поліції.

Діяльність Національної поліції України за своїм змістом пов'язана з реалізацією державної політики, яка уособлюється в завданнях надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Одним із головних принципів діяльності поліції під час виконання законодавчо визначених завдань є принцип дотримання прав і свобод людини, змістом якого є нормативні положення про те, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації; обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією та законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції; вжиття заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування; поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Таким чином, права і свободи людини є необхідною принциповою умовою змісту діяльності поліції, отже, неможливо здійснювати професійну правоохоронну діяльність без урахування принципу дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією, законами та міжнародними договорами України.

В **статті 1** закону України «Про національну поліцію» прямо передбачено, що поліція - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і

порядку. Тобто цей орган спеціально створений державою за для захисту прав і свобод людини громадянина.

Основними завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

1. забезпечення публічної безпеки і порядку;
2. охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
3. протидії злочинності;
4. надання, в межах визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Для виконання покладених завдань, законодавством України передбачено ряд повноважень поліції серед яких: проведення розслідування кримінальних правопорушень, здійснення затримання та допитів, проведення обшуків, а також застосування сили та спеціальних засобів. Зрозуміло, що під час виконання зазначених повноважень існує небезпека порушення прав осіб, а також прав працівників поліції.

Під час виконання своїх функціональних обов'язків поліцейські дотримуються наступних принципів щодо захисту прав і свобод людини:

- діють виключно в рамках своєї компетенції в межах, визначених законодавцем;
- під час виконання завдань діють неупереджено, дотримуються принципу толерантності та недискримінації;
- поважають права та свободи всіх категорій осіб, які залучаються до поліцейської діяльності, ставляться з повагою до їх гідності, поводяться гуманно;
- не розголошують відомості особистого характеру щодо осіб, що стали їм відомі в рамках службової діяльності, та можуть принизити честь та гідність таких осіб;
- правомірно, тобто виключно в рамках закону, можуть обмежувати на певний термін права та свободи людини;
- легально, тобто на підставах, в межах та за умов, визначених в законі, використовуються заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у виключних випадках, якщо іншим способом досягти виконання службових обов'язків неможливо;
- забезпечують право на захист та інші юридичні права затриманих та взятих під варту осіб;

- їх діяльність безпосередньо спрямована на створення сприятливих умов реалізації проголошених в конституції та інших нормативно-правових актах прав і свобод людини і громадянина; охорону від протиправних посягань, а також вжиття заходів в рамках своєї компетенції щодо відновлення порушеного права.

Таким чином, суворе дотримання принципів захисту прав і свобод людини зі сторони правоохоронних органів, зокрема поліцейськими, є однієї із гарантій забезпечення прав і свобод людини в будь-якій демократичній державі.

Ефективне функціонування Національної поліції України є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини. Від діяльності працівників Національної поліції України значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку держави. У сучасному світі проблеми захисту прав і свобод людини виходять далеко за межі ведення окремої держави. Ступінь реалізації прав людини в державі багато в чому залежить від неухильного дотримання та виконання законів. Європейські стандарти прав та свобод людини інколи можуть бути безпосередньо спрямовані на регламентацію діяльності поліції та її посадових осіб.

Компетенція Національної поліції щодо реалізації європейських стандартів прав людини отримує прояв у різних сферах її діяльності, зокрема під час охорони публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, здійснення досудового розслідування, розшуку осіб тощо. Необхідність запровадження єдиних міжнародних стандартів у діяльність Національної поліції зумовлена зростанням рівня транснаціональної організованої злочинності, значними темпами міграції населення у світі, суттєвими відмінностями в національних системах підготовки поліцейських кадрів, а також проблемою забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів. Підписання міжнародних угод також обумовлюють у діяльності Національної поліції неухильне дотримання стандартів у сфері захисту прав людини під час реалізації правоохоронних функцій, необхідність реагувати на появу нових видів злочинів і діяти, відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Тому існує нагальна потреба погодити засади діяльності системи правоохоронних органів України зі світовими (зокрема європейськими) стандартами.

Міжнародна спільнота вимагає захищати права і свободи та сприяти їх відновленню у разі їх порушення. Права людини перебувають у площині взаємин людини і держави та можуть бути обмежені тільки спеціально уповноваженими на те органами держави та лише у випадках відповідності до закону. Такими повноваженнями наразі наділена Національна поліція України в рамках застосування поліцейських заходів. Поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції і має бути законним, необхідним, пропорційним і ефективним. Поліцейські заходи використовують у публічному управлінні для охорони суспільних відносин, що виникають у окремих сферах публічної діяльності, а механізм правового регулювання застосування поліцейських заходів встановлює підстави й порядок застосування відповідних превентивних або примусових заходів.

При застосуванні поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини представляють собою імперативний стандарт, адже отримуючи закріплення у правових нормах, що чітко прописують можливі варіанти поведінки поліцейських, права людини стають правилом, формально визначеним, обов'язковим для всіх, гарантованим відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту. Поліція є однією з основних інституцій, що забезпечують примус у державі. Його законність, обґрунтованість та виваженість є запорукою функціонування правової системи держави.

Правомірне застосування сили є законним повноваженням поліції в першу чергу в зв'язку із тим, що працівники поліції іноді працюють у небезпечних обставинах та їм доводиться захищати громаду, а також забезпечувати власну безпеку. Однак, там де застосовується сила, існує потенційна небезпека зловживання цією силою, особливо тому, що держава - і, як наслідок, органи поліції - традиційно володіє монополією на правомірне застосування фізичної сили та спеціальних засобів

Міжнародні стандарти у галузі прав людини передбачають обмеження повноважень поліції на застосування примусу. У **статті 3** Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 1979 р. йдеться, службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки у разі суворої необхідності і в обсязі, необхідному для виконання їх обов'язків. У цьому положенні підкреслюється, що застосування сили службовцями органів правопорядку має бути винятковим, хоча, мається на увазі, що

службовці органів правопорядку можуть бути уповноважені застосовувати силу, за розумної необхідності в конкретних обставинах для запобігання злочину або при виконанні законного затримання чи допомозі в його проведенні щодо порушників або підозрюваних; сила, що виходить за ці межі, не може бути застосована.

Зловживання з боку поліції можуть здійснюватися за різних причин і не в останню чергу тому, що не просто дотримуватись принципу співмірності під час застосування сили. Порушення прав людини можуть відбуватись внаслідок помилкової оцінки конкретної ситуації. Зловживання можуть відбуватись і тому, що працівники поліції, використовуючи свої повноваження, допускають надмірне застосування сили для залякування, змушування давати покази або з інших причин.

Особливому ризику піддаються особи, які тимчасово позбавлені свободи задля забезпечення інтересів слідства. У більшості випадків такі тимчасові обмеження здійснюються без відповідної санкції суду лише за рішенням уповноважених службових осіб поліції. Ризик порушення прав людини в період тримання під вартою в поліції найбільший протягом перших годин затримання. Саме в цей період затримані найбільш вразливі, а працівники поліції здійснюють найбільший тиск спрямований на отримання показів від затриманих. Як правило затримані перебувають в приміщеннях територіальних органів поліції і потрапити до цих приміщень можуть лише визначене коло осіб. Це значно знижує рівень контролю за дотриманням прав затриманих осіб, які перебувають під повним контролем держави.

Контроль за діяльністю поліції в усіх демократичних державах є невід'ємною рисою суспільного життя. Ідеться саме про зовнішній контроль, який сприймається чи не головною умовою, яка гарантує дотримання під час поліцейської діяльності конституційних засад, прав і свобод громадян, законність здійснення такої діяльності. Контроль є одним з інструментальних чинників демократичного державотворення, а громадський контроль водночас виступає дієвим засобом стримування від свавілля посадових осіб різних органів виконавчої влади.

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні значною мірою залежить не стільки від їх проголошення в Конституції і законах України, скільки від наявності ефективного механізму контролю за їх дотриманням у всіх сферах суспільного життя. В організаційному відношенні цей механізм

включає розгалужену систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування, уповноважених на здійснення такого контролю в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України.

Таке розуміння механізму контролю за дотриманням прав і свобод людини зумовлено тим, що відповідний контроль є одним із засобів забезпечення правоохоронної функції сучасної держави, суть якої полягає в охороні правопорядку, забезпеченні верховенства права та законності, захисті прав і свобод людини та громадянина. Саме тому контроль за дотриманням прав і свобод людини і громадянина має здійснюватися через розгалужену систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які в межах своїх повноважень, визначених Конституцією і законами України, виконують певний обсяг роботи з практичної реалізації відповідної функції.

Такий підхід до визначення системи органів, уповноважених здійснювати контроль за дотриманням прав і свобод людини, випливає зі змісту відповідних положень ст. 3 Конституції України, згідно з якими: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 Конституції України); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 Конституції України).

Ось чому здійснення контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина повинно пов'язуватися з практичною діяльністю всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюють його у межах повноважень, визначених Конституцією і законами України.

При цьому контроль у сфері дотримання прав і свобод людини і громадянина може поділятися на різні види:

1) за характером та обсягомконтрольних повноважень:
- загальний;
- спеціальний;

2) залежно від часу проведення контрольних заходів:
- попередній;
- поточний;
- наступний;

3) за суб’єктами його здійснення на:

- контроль з боку Верховної Ради України (парламентський контроль);
- контроль з боку Президента України (президентський контроль);
- контроль з боку органів виконавчої влади;
- контроль з боку інших державних органів, які не входять до системи органів виконавчої влади, але які наділені певними контрольними повноваженнями за дотриманням прав і свобод людини у відповідних сферах суспільного життя (наприклад, Центральна виборча комісія);
- контроль з боку органів судової влади;
- контроль з боку органів місцевого самоврядування;
- контроль з боку інституцій громадянського суспільства.

У свою чергу зазначені види контролю можуть бути згруповані в такі види контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина як: позасудовий та судовий. Зокрема, до першого виду належить контроль, який здійснюють Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів та інші центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а до другого – контроль, який здійснюють органи судової влади, до яких належить Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції.

Функція контролю характерна для органу, який здійснює безпосереднє управління підконтрольним об'єктом. Громадський контроль є однією з головних ознак громадянського суспільства та демократичної держави в цілому. Народ країни, який виступає в Україні джерелом влади, є головним «владним органом». Тобто, виходячи із цього, можна стверджувати, що народ, тобто громадяни України, має право здійснювати управління державними справами на всіх рівнях безпосередньо або ж через своїх представників. Здійснення контролю через своїх представників є державним контролем, а ось безпосереднє здійснення контролю і є громадським контролем. Дієвий громадський контроль є не тільки важливою формою реалізації демократії в країні, а й способом залучення населення до управління державними справами в різних сферах суспільного життя. Він розглядається як інструмент громадського оцінювання ступеня виконання органами поліції їхніх соціальних завдань.

Громадський контроль – це цілеспрямована діяльність громадськості щодо виконання органами влади наданих їм

повноважень, дотримання в службовій діяльності законності, дисципліни, прав і свобод людини. Потрібно підкреслити, що проблемою цього виду контролю є те, що діяльність громадськості не можна назвати контролем у повному розумінні цього слова, тому що при здійсненні громадського контролю відсутня така ознака контролю, як право втручатися в оперативну діяльність та право притягати підконтрольного суб'єкта до юридичної відповідальності.

Законом України «Про Національну поліцію» встановлюються такі форми громадського контролю:

1) звіт про поліцейську діяльність;

2) прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції;

3) взаємодія між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування;

4) спільні проекти з громадськістю;

5) залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських

6) участь у складі атестаційних та дисциплінарних комісій.

Зміст **статті 86** Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що з метою інформування громадськості про діяльність поліції керівник відповідного підрозділу поліції та керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та поширюють на офіційних веб-порталах органів поліції звіт про діяльність служб та підрозділів поліції.

Наступною можливістю здійснення громадського контролю є закріплене **статтею 87** Закону України «Про Національну поліцію» право прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції. Така діяльність передбачає можливість представницьких органів територіальних громад, а саме органів місцевого самоврядування, висловлювати незадоволення діяльністю поліції відповідного територіального підрозділу. Якщо населення не задоволено роботою поліції, зокрема станом організації співпраці поліції з населенням, якістю і своєчасністю виконання працівниками поліції покладених на них обов’язків, у тому числі щодо сприяння вирішенню проблем, які стоять перед територіальними громадами, на засіданнях відповідних обласних, районних і міських рад може розглядатися питання про недостатньо ефективну роботу територіального органу поліції. За результатами оцінювання його діяльності на території відповідної області (району) місцеві ради своїм рішенням можуть прийняти

резолюцію недовіри керівнику відповідного органу Національної поліції, що є підставою для звільнення його із займаної посади.

Відповідно до **статті 90** Закону України «Про Національну поліцію», залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та до перевірки інформації про належне виконання покладених на них обов'язків, відповідає одній з ознак громадського контролю (можливість безпосередньо впливати на діяльність поліції). Так представники громадськості можуть включатися до складу дисциплінарних комісій для проведення службового розслідування за відомостями про порушення поліцейським конституційних прав і свобод людини і громадянина. Умовою для можливості залучення представника громадськості до складу комісії є наявність бездоганної репутації, високих професійних та моральних якостей, суспільний авторитет та відсутність реальних чи потенційних конфліктів інтересів з іншими суб'єктами, що беруть участь у службовому розслідуванні.

Не менш важливе значення має така форма громадського контролю, як участь представників громадськості в атестуванні поліцейських, яке здійснюється з метою оцінки їхніх ділових, професійних, особистих якостей, освітнього та кваліфікаційного рівнів, фізичної підготовки на підставі глибокого і всебічного вивчення, визначення відповідності посадам, а також перспектив їх службової кар'єри. До складу атестаційних комісій можуть бути включені, за їхньою згодою, народні депутати України, представники громадських, правозахисних організацій, представники проєктів міжнародної технічної допомоги, громадськості та засобів масової інформації за пропозиціями, які були отримані після розміщення відповідних оголошень на офіційних сайтах МВС чи органів поліції.

Місцеве самоврядування на підставі положень Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» здійснюється територіальною громадою в порядку, установленому законом, як безпосередньо, так і через представницькі органи. Із метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування й населенням керівниками територіальних органів поліції проводяться відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування та громадськості на різних регіональних рівнях.

На таких зустрічах працівники поліції інформують населення про стан правопорядку й рівень злочинності та розглядають фактори,

що сприяють їх появі. У **статті 6** Закону України «Про інформацію» передбачено, що серед інших на поліцію покладено обов'язок інформувати громадськість і засоби масової інформації про свою діяльність, а також створювати можливість для вільного доступу до статистичних даних, інших баз даних та інформаційних ресурсів.

Підготовка та виконання поліцією спільних проєктів, програм і заходів з іншими державними органами (насамперед місцевими державними адміністраціями) та громадськістю для задоволення потреб населення й покращання ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань, вивчення громадської думки з метою формування позитивного іміджу поліції. Головна мета громадського контролю – усунення та запобігання причинам, які породжують цю невідповідність, забезпечення додержання об'єктами контролю писаних та неписаних норм.

Громадський контроль становить собою інструмент громадської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Тобто характерні відмінності громадського контролю від будь-якого іншого виду контролю лежать у суб'єктно-об'єктній сфері і полягають у тому, що, по-перше, громадський контроль здійснюється саме громадськістю (організованою та неорганізованою), і, по-друге, що в процесі здійснення громадського контролю контролюється виконання саме соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням та узгодженням соціальних потреб та інтересів населення.

Наступною формою контролю виступають консультації з громадськістю, які проводяться відповідно до Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів. Як правило, проведення консультацій з громадськістю відбувається за орієнтовним планом, складеним органом Національної поліції України, але громадські об'єднання, релігійні, благодійні організації, професійні спілки та їх об'єднання, органи самоорганізації населення та інші інститути громадянського суспільства, можуть ініціювати проведення консультацій із громадськістю з питань, не включених до орієнтовного плану, шляхом

подання відповідних пропозицій. Консультації з громадськістю проводяться у формі публічного громадського обговорення, електронних консультацій із громадськістю (безпосередні форми) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Шляхом проведення консультацій відбувається діалог між органами Національної поліції Ураїни та громадськістю, який повинен сприяти урахуванню громадської думки, створенню умов для пошуку спільних рішень та активній взаємодії.

Основні відмінності громадського контролю від інших видів контролю лежать у суб'єктно-об'єктній сфері, а це, у свою чергу, означає, що:

1) громадський контроль може здійснюватись як організованою, так і неорганізованою громадськістю не від імені держави;

2) результати проведення громадського контролю мають рекомендаційний характер, тобто не мають юридично-владного змісту;

3) здійснення громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції стосується питань, пов'язаних із наданням поліцейських послуг у сфері захисту прав і свобод громадян, їх потреб та інтересів громадськості на території обслуговування.

Громадський контроль може здійснюватись органами самоорганізації населення, профспілками, трудовими колективами, громадськими об'єднаннями, недержавними засобами масової інформації, пересічними громадянами в межах діючого законодавства.

Вищезазначені суб'єкти громадського контролюють діяльність органів Національної поліції, а з урахуванням того, що адміністративна діяльність органів Національної поліції є найбільшою частиною від загального обсягу всієї діяльності органів поліції, оскільки покликана вирішувати багатоаспектний комплекс завдань з охорони прав і свобод громадян в зазначеній сфері, то вона і постає як об'єкт громадського контролю під час здійснення своєї професійної діяльності з охорони недоторканності, честі, гідності, прав і свобод громадян.

Суб'єкти громадського контролю можуть реалізовувати свої законні повноваження як за власної ініціативи, так і за дорученням органів публічної адміністрації з широкого кола питань.

Основною особливістю здійснення цього контролю є те, що виявлені недоліки та порушення в роботі поліцейських або в

діяльності органу при наданні рекомендацій управлінського характеру не можуть бути виправлені самостійно, тому що мають рекомендаційних характер.

Таким чином, громадський контроль за діяльністю Національної поліції – це цілеспрямована наглядова діяльність громадськості (громадян України, іноземців, громадських організацій, представників установ і підприємств) щодо виконання повноважень органами Національної поліції України, дотримання ними законності, дисципліни, захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави. Мета громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції України спрямована на недопущення протиправних дій з боку підконтрольних суб'єктів, запобігання можливим правопорушенням та усунення причин, що їм сприяють. Форми громадського контролю можливо поділити на правові, що здійснюються на підставі нормативних актів (залучення представників громадськості до складу постійних поліцейських комісій із добору та просування по службі поліцейських, атестаційних комісій, дисциплінарних комісій) та неправові (організаційні), що полягають у проведенні спільних нарад працівників поліції з представниками громадськості; здійснюються індивідуальними суб'єктами контролю (окремими громадянами) та груповими суб'єктами (громадськими об'єднаннями).

Ідеологічна складова Закону Украніни «Про Національну поліцію» в ракурсі дотримання прав і свобод людини.

У **статтях 1, 2** Закону Україні «Про Національну поліції», закладені концептуальні основи для формування нового, людиноцентристського мислення поліцейського. Так, вказано, що Національна поліція України (далі — поліція) — це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку. А серед завдань поліції окремо наголошено на тому, що завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки та порядку; охорони прав ісвобод людини, атакож інтересів суспільства й держави.

У **статті 6** Закону України «Про Національну поліцію» встановлено, що поліція в своїй діяльності керується **принципом верховенства права**, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і

спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

У **статті 7** Закону України «Про Національну поліцію» «Дотримання прав і свобод людини» закріплено також дуже важливий принцип пропорційності в обмеженні прав і свобод людини: «*Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування*».

У цій же статті на законодавчому рівні виписано внутрішній механізм припинення проявів катування поліцейськими та неналежного поводження: «*Поліцейським забудь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керів- ництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з мо- менту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний іні- ціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності*».

І, нарешті, **у частині 5** вказаної статті встановлено, що в діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.

Однією з важливих гарантій дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції є можливість потерпілого від свавілля поліцейського ідентифікувати особу представника влади для оскарження незаконних дій. Це питання набуває особливої актуальності у питанні притягнення до відповідальності поліцейських, які діяли неправомірно під час обмеження мирних зібрань, масових акцій протесту тощо.

В цьому аспекті **статті 20** Закону України «Про Національну поліцію» містить чіткі положення про те, що на однострої поліцейського розміщується нагрудний знак із чітким зазначенням його спеціального жетона. Поліцейському заборонено знімати з

однострою чи приховувати нагрудний знак, а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації наньому або фіксуванню її за допомогою технічних засобів. Поліцейський, який виконує функції в цивільному одязі, зобов'язаний мати із собою нагрудний знак, передбачений цією частиною, крім випадків, коли наявність нагрудного знака перешкоджає проведенню негласної слідчої (розшукової) дії. Поліцейським підрозділу спеціального призначення номер нагрудного знака додатково зазначається на однострої й на шоломі таким чином, щоб його було можливо прочитати або зафіксувати за допомогою технічних засобів, окрім випадків, коли такі поліцейські відповідно до рішень уповноважених осіб поліції виконують завдання в режимі секретності.

Отже, стандарти ідентифікації поліцейських, передбачені Законом, є доволі високими, що позитивним чином вплине на рівень захисту прав людини у випадку вчинення поліцейським неправомірних дій.

У **статті 32** Закону України «Про Національну поліцію»передбачено шість випадків, коли поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу. А саме: якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи; якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;якщо особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом або в місці здійснення спеціального поліцейського контролю;якщо в особи є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений, або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином неможливо;якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події; якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення.

Стаття 33 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює право поліцейського отримати від особи певну інформацію. При цьому надання особою інформації є добровільним. Особа може відмовитися від надання інформації. Вказано, що проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю

батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога.

Стаття 35 Закону України «Про Національну поліцію» визначає низку підстав для зупинення поліцейським транспортного засобу. Поліцейський може зупиняти транспортні засоби у разі:

1) якщо водій порушив Правіла дорожнього руху;

2) якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу;

3) якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо є інформація, що свідчить про те, що транспортний засіб чи вантаж можуть бути об'єктом чи знаряддям учинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення;

4) якщо транспортний засіб перебуває в розшуку;

5) якщо необхідно здійснити опитування водія чи пасажирів про обставини вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, свідками якого вони є або могли бути;

6) якщо необхідно залучити водія транспортного засобу до надання допомоги іншим учасникам дорожнього руху або поліцейським або як свідка під час оформлення протоколів про адміністративні правопорушення чи матеріалів дорожньо-транспортних пригод;

7) якщо уповноважений орган державної влади прийняв рішення про обмеження чи заборону руху;

8) якщо спосіб закріплення вантажу на транспортному засобі створює небезпеку для інших учасників дорожнього руху;

9) порушення порядку визначення і використання на транспортному засобі спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв;

10) якщо зупинка транспортного засобу, який зареєстрований в іншій країні, здійснюється з метою виявлення його передачі у володіння, користування або розпорядження особам, які не ввозили такий транспортний засіб на митну територію України або не поміщували в митний режим транзиту.

У **статті 40** Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція для забезпечення публічної безпеки та порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних

засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото та відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману з автоматичної фото й відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою, зокрема, попередження, виявлення або фіксування право- порушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб.

ДОТРИМАННЯ СВОБОДИ ТА ОСОБИСТОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ.

Міжнародні стандарти у сфері прав що стосуються права людини на свободу та особисту недоторканність.

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, є тим маяком, на який орієнтуються держави в їх прагненні глобальної стандартизації прав людини, зважаючи на особливості їх культур, оскільки, як би не відрізнялися ціннісні принципи різних цивілізацій, заперечення природних людських прав не може надавати авторитету таким лідерам. Декларацію слід розглядати як універсальний каталог прав і свобод людини, який повинен постійно розширюватися і доповнюватися і який не підлягає обмеженню.

Декларація містить пов'язані норми, що стосуються права людини на свободу та особисту недоторканність:

Стаття 3 Загальної декларації прав людини передбачає, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність; у **статті 5** передбачено, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання; **стаття 9**: ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1966 року, у **статті 9** «Право кожного на свободу та особисту недоторканність» передбачає:

1. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути полишено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, яку встановлено законом.

2. Кожному заарештованому повідомляються під час арешту причини його арешту, і в терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення.

3. Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які

чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

4. Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи у суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили.

Під терміном «арешт (затримання)» тут розуміється будь-яке фізичне затримання особи, з якого починається позбавлення волі, а під терміном «утримання під вартою» розуміється позбавлення волі з моменту первинного фізичного затримання і аж до звільнення. Арешт за змістом **статті 9** не обов'язково передбачає офіційний арешт, як він визначається відповідно до внутріш- нього законодавства. Коли людина вже знаходиться в ув'язненні, призначається захід у вигляді додаткового позбавлення волі, наприклад, приміщення під варту в зв'язку з будь-яким іншим кримінальним звинуваченням, початок такого позбавлення волі також є арештом.

Пакт не містить переліку допустимих підстав для позбавлення волі. У **статті 9** прямо зазначається, що окремі особи можуть затримуватися у кримінальних звинуваченнях, а **стаття 11** прямо забороняє позбавлення волі на підставі неспроможності виконати договірне зобов'язання. Інші режими позбавлення волі також повинні бути прописані в законі і підкріплюватися проце- дурами, що дозволяють уникнути довільного утримання під вартою. Підстави і процедури, визначені законом, не повинні підривати право на особисту свободу. Режим не повинен розмивати кордони системи кримінального правосуддя, передбачаючи заходи, еквівалентні кримінальному покаранню, за відсутності прийнятних гарантій захисту. Незважаючи на те, що умови утримання в ув'язненні розглядаються в першу чергу в **статтях 7 і 10**, такий зміст може бути довільним, якщо поводження із затриманими не відповідає тій меті, яка вказана як підстава для взяття під варту. Призначення надзвичайно суворого покарання у вигляді тюремного ув'язнення за неповагу до суду без достатніх роз'яснень і без незалежних процедурних гарантій є довільним .

Ці положення деталізовано у Зводі принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, який був затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 43/173 від 9 грудня 1988 р.

Європейські міжнародно-правові стандарти прав людини, що представляють собою регіональні норми, становлять разом з існуючими універсальними нормами в сфері прав людини загальну систему норм. Термін «*європейські стандарти прав і свобод*» включає в себе сформульовані в міжнародних актах, ратифікованих країнами – членами Ради Європи та інших європейських організацій, вимоги до мінімального рівня реалізації прав і свобод людини у внутрішньодержавній правозастосовчій практиці, що забезпечується міждержавним контрольним механізмом. У зміст поняття «*європейські стандарти прав людини*» включають положення Конвенції про захист прав людини і основних свобод (як основного документа, що закріплює перелік таких прав і свобод, узгодженого між більшістю європейських країн), а також акти Європейського суду з прав людини, що розкривають зміст і основні гарантії реалізації цих стандартів. Регіональний характер таких стандартів обґрунтовується вченими тією обставиною, що в нормах Конвенції відбивається погляд на права людини, орієнтований винятково на західні культури, історичні традиції, політичні погляди і ідеологію, сформульовані основні правові принципи розвитку сучасної європейської цивілізації, розуміння прав і свобод.

Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) передбачає, що:

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

a) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту "c" пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

В **пункті 1 статті 5** Конвенції кожному забезпечено право на свободу та особисту недоторканність. Винятками з цього права є шість типів обставин, які сформульовані в наступних положеннях і які є завершеним переліком виключень із загального правила. Іншими словами, Висока Договірна Сторона не має права створювати додаткові види підстав для арешту або затримання осіб, а повинна діяти в рамках, визначених Конвенцією. На додаток до цього Суд надав чітке роз'яснення винятків, підкресливши, що лише така інтерпретація відповідає завданням цієї статті.

У **пункті 1 статті 5** також вимагається, щоб держава позбавляла свободи особу тільки «відповідно до процедури, встановленої законом». Ця вимога обмежує повноваження держави,

тому що в практиці Комісії та Суду чітко встановлено, що термін «закон», який використовується в Конвенції, не означає виключно внутрішні законодавчі та підзаконні акти, а має більш широкий та об'єктивний зміст. У випадку, коли держава позбавляє свободи фізичну особу на більший строк, аніж це передбачено внутрішнім законодавством, таке позбавлення свободи порушує конвенційне положення.

Загалом у **статті 5** розглядається питання захисту фізичної свободи а також захисту від довільного арешту або затримання. Стаття не гарантує захисту від менш серйозних форм обмеження особистої свободи, наприклад, при дотриманні правил дорожнього руху, при обов'язковій реєстрації іноземців або громадян, у значній кількості випадків, коли йдеться про нагляд за умовно звільненими особами, запровадження комендантської години або інших видів контролю, які серйозно не обмежують свободу пересування в межах території проживання.

Практика Суду свідчить, що питання про те, чи особу було позбавлено свободи з порушенням **статті 5**, має вирішуватись у кожній справі окремо з урахуванням усіх обставин. Варто зазначити, що особа не може відмовитись від прав, які гарантовані їй у **статті 5**. Іншими словами, навіть якщо особа сама здається на ласку властей і висловлює згоду на подальше ув'язнення, таке ув'язнення може бути незаконним та порушувати **статтю 5.**

Гарантії забезпечення конституційного права особи на свободу та особисту недоторканність.

Національне законодавство України передбачає юридичні гарантії недоторканності особи: конституційні, кримінальні, адміністративно-правові й цивільно-правові. Вони закріплені як у Конституції України, так і у відповідних законах.

Поняття «свобода та особиста недоторканність», яке використовується в **частині 1 статті 29** Конституції України («кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність»), передбачає свободу у вузькому юридичному сенсі: не свободу загалом і в цілому, що розкривається в сукупності особистих, політичних та інших конституційних свобод, а свободу фізичного або психічного примусу (фізична і духовна недоторканність), свободу дій і прийняття рішень, можливість розпоряджатися собою і не перебувати під

контролем, свободу на свій розсуд переміщатися в просторі (свобода переміщення).

Сутність права на свободу та особисту недоторканність зводиться до такого: людина за своєю природою є вільною; обмеження такого права можливо лише як виключення, за умови дотримання певних гарантій, які унеможливлюють свавільне позбавлення особи свободи. Відповідні положення були закріплені у перших писаних конституціях.

Право на свободу включає в себе такі елементи:

- свобода від свавільного арешту та затримання;
- позбавлення волі тільки «на підставі закону»;
- право бути повідомленим про причини арешту;
- право на судовий контроль за арештом та затриманням;
- право та реальна можливість оспорити законність арешту і затримання;
- право на компенсацію за незаконний арешт і затримання.

Фізична особа має право на особисту недоторканність. Ця особа не може бути піддана катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню. Надання фізичній особі права на особисту недоторканність не випадково віднесено до прав, що забезпечують природне існування фізичної особи.

Свобода фізичної особи – особисте немайнове благо. Замах на свободу передбачає насильницьку заборону особі залишати визначене місце або позбавлення особи можливості це зробити самостійно. Забороняються будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу (ст. 288 Цивільного Кодексу України).

Кримінальним кодексом передбачено відповідальність за злочини проти життя і здоров’я, об’єктивною стороною яких є катування, жорстоке чи нелюдське поводження, що принижує честь і гідність людини. Саме ж покарання передбачене Кримінальним кодексом як примусовий захід, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і не має на меті заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності.

Жорстоке й аморальне поводження фізичної особи щодо іншої людини, котра перебуває у безпомічному стані, також може бути

підставою для як кримінальної, так і цивільно-правової відповідальності.

При цьому під жорстоким поводженням слід розуміти фізичний вплив у виді нанесення побоїв, заподіяння фізичного болю, мучень (наприклад, тривале позбавлення людини їжі, води, тепла, тримання у шкідливих для здоров'я умовах або інші насильницькі дії).

Аморальне поводження з людиною – це поводження, що суперечить загальноприйнятим нормам, хоча не обов'язково є кримінально караним. Жорстоке поводження завжди є аморальним, і таким, що принижує людську гідність.

Право людини та громадянина на свободу стає реальністю за наявності відповідних юридичних гарантій. До них слід віднести кримінально-правову заборону будь-яких зворотних дій громадян і посадових осіб.

Обмеження цієї свободи допускається тільки на основі закону та в законних формах, усі заходи примусу мають бути під судовим контролем.

Важливою гарантією свободи є судовий порядок арешту, тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника (ч. 4 ст. 29 Конституції України).

Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою (ч. 3 ст. 29 Конституції України).

Незважаючи на короткочасний характер застосування, *затримання – один із найбільш жорстких видів кримінально-процесуального примусу.*

Затриманий позбавляється свободи пересування, можливості спілкування з іншими людьми, можливості розпоряджатися майном, страждає його фізична і моральна недоторканність, він терпить інші численні незручності, пов'язані з побутом, проживанням, медичним обслуговуванням.

Відповідно до статті 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках :

1) якщо цю особу застали під час скоєння злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно скоїла злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у скоєнні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу полягає у короткочасному *(до 36 годин)* утриманні підозрюваного, обвинуваченого під вартою, щоб забезпечити його можливість постати перед слідчим суддею, судом для вирішення питання про обрання запобіжного заходу.

Кримінальне процесуальне затримання слід відрізняти від інших примусових заходів, зокрема: доставляння особи до правоохоронного органу на строк до однієї години у порядку, передбаченому законодавством про адміністративні правопорушення, а також затримання особи (до трьох годин) в адміністративному порядку.

У практичному сенсі доволі важливо, щоб уся інформація стосовно місця затримання та періоду часу, протягом якого продовжується позбавлення волі, заносилася до протоколу. Це має виняткове значення для забезпечення можливості оскарження законності та обґрунтованості затримання та зобов'язує органи, які здійснюють затримання, суворо дотримуватися вимог закону щодо його процедури, підстав, строків, порядку процесуального закріплення. Тому й міжнародні документи, які встановлюють стандарти поводження з в'язнями, вимагають деталізації всіх обставин затримання у відповідному протоколі. Зокрема, у Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, міститься вимога стосовно необхідності занесення до протоколу всіх відомостей щодо причин затримання, його часу, відповідних посадових осіб правоохоронних органів, які здійснювали затримання, а також точні дані щодо місця тримання.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді або суду особа не пізніше *60 годин з моменту*

затримання повинна бути звільнена або ж доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ст. 211 КПК). Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту затримання, інакше вона також підлягає негайному звільненню (ч. 2, 3 ст. 278 КПК).

У підрозділі органу досудового розслідування мають бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування затриманих. Однак відповідальними за перебування затриманих не можуть бути слідчі (ст. 212 КПК).

Трапляються також інші порушення права затриманих на захист (ст. 20 КПК), зокрема: не дотримуються строки повідомлень центрів правової допомоги про затримання осіб, викликані захисники до затриманих не допускаються, затриманих примушують до відмови від викликаного захисника, із затриманою особою проводяться процесуальні дії ще до моменту прибуття захисника, не забезпечуються умови конфіденційного спілкування захисника із підозрюваним. КПК України досить детально врегулював процесуальний порядок затримання особи на досудовому розслідуванні, врахувавши здобутки міжнародної практики застосування кримінального процесуального законодавства, проте практика реалізації цього інституту уповноваженими службовими особами держави потребує подальшого унормування, зокрема, стосовно реалізації затриманими права на захист.

Викладене дозволяє зробити висновки, що правильне тлумачення та застосування норм, законів про підстави затримання особи, яка підозрюється у скоєнні злочину, забезпечить законність і обґрунтованість даних дій для забезпечення кримінального провадження.

Як уже зазначалося, ***національне законодавство розрізняє терміни «адміністративне затримання» та «затримання за підозрою у вчиненні злочину».***

Підстави адміністративного затримання

Згідно зі ст. 260 КУпАП адміністративне затримання може застосовуватися з метою:

- припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу;
- встановлення особи;

- складання протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складання його на місці вчинення правопорушення, якщо складання протоколу є обов'язковим;
- забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення.

Очевидно, що однією з підстав адміністративного затримання є припинення адміністративних правопорушень. Проте, внаслідок недостатньо чітких формулювань низки статей Кодексу України про адміністративні правопорушення, не завжди є можливим визначити, в чому саме полягає те або інше правопорушення.

Так, стаття 178 КУпАП передбачає можливість затримання особи за появу в громадських місцях у нетверезому стані. Для прикладу подаємо тлумачення даної статті, що міститься в науково-практичному коментарі до Кодексу України про адміністративні правопорушення, у п.8 сказано, що: «особливість об'єктивної сторони цього правопорушення полягає в тому, що особа перебуває в громадському місці не просто в п'яному вигляді, а й у такому, що ображає людську гідність і громадську мораль, зокрема, якщо ...особа повністю або в значній мірі втратила орієнтування (безцільно стоїть на місці або також безцільно пересувається з місця на місце)».

За даною підставою можна затримати будь-яку особу, яка не зможе дати чітких пояснень про причини свого стояння в певному місці або про причини свого переміщення в просторі.

Крім того, формулювання статті містить дуже абстрактні поняття «людська гідність» та «громадська мораль», яким дуже складно дати правову оцінку. Внаслідок цього, при оцінці конкретної поведінки, працівник поліції повинен спиратися не на чітко визначені правові норми, а на свою власну уяву про існуючі в суспільстві норми моралі.

Не менш розпливчасто звучить і формулювання ст. 185 КУпАП, яка регламентує відповідальність за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі працівника поліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця. Не зовсім зрозуміло, в чому саме має полягати законна вимога або розпорядження? І чи не мав законодавець на увазі, що будь-яке розпорядження або вимога працівника поліції є апріорі законними? Така невизначеність законодавчих норм призводить до того, що досить часто

правоохоронець опиняється у спірній ситуації, розмірковуючи, чи достатньо в нього підстав для здійснення затримання.

В той же час, надто широке тлумачення положень зазначених статей призводить до значних зловживань.

Отже, якщо людина в статусі затриманої чи заарештованої особи вона має наступні права:

– перше і чи найголовніше - їй мають зачитати та роз'яснити її права й скласти про це протокол, а також протокол про її затримання. Ці документи дуже важливі, вони будуть вивчатися судом, тому там зазначайте всі незаконні і неправильні дії працівників поліції. Поліцейський не просто зачитує людині її права, але і роз'яснює;

– не свідчити проти себе чи своїх рідних;

– у будь-який час відмовитися давати показання й відповідати на запитання;

– мати адвоката та побачення з ним „віч-на-віч" до першого допиту;

– надавати докази.

– вимагати перевірки судом законності затримання;

– особисто брати участь у судовому розгляді щодо обрання будь-якого запобіжного заходу.

– не потрібно доводити свою невинуватість – це завдання поліції і прокуратури;

– одразу про арешт і місце перебування слідчий повідомив найближчих родичів. Це обов'язок слідчого!

– у разі затримання за підозрою у вчиненні злочину мають якнайшвидше, але в будь-якому випадку не пізніше 72 годин або звільнити, або доставити до суду для обрання запобіжного заходу. Довше без рішення суду не мають права тримати.

СВОБОДА МИРНИХ ЗІБРАНЬ.

Поняття та зміст права на мирні зібрання.

Право на свободу мирних зібрань є одним із важливих прав людини. Слід відзначити позитивні зрушення у сфері реалізації свободи на мирні зібрання в Україні, зокрема, у сфері судового контролю за реалізацією свободи зібрань, створення статистичного обліку щодо кількості зібрань.

Мирне зібрання – вільне публічне вираження учасниками зібрання своїх поглядів, агітація за них, підтримка поглядів інших осіб чи виступ проти поглядів інших осіб, а також реалізація інших своїх

прав і свобод, що проходить у формі зборів, мітингу, походу, демонстрації, пікету, наметового містечка чи іншого заходу як з використанням звукопідсилювальної апаратури, аудіо та відеоапаратури тощо, транспортних та інших технічних засобів, наметів, так і без них, що відбувається мирно та без зброї, не порушуючи прав і свобод громадян.

До **видів** зібрань можна віднести:

Збори. Демонстрація. Мітинг. Похід. Пікет. Контрдемонстрація Спонтанна демонстрація - мирне зібрання, не організоване жодною фізичною або юридичною особою.

Зібрання вважається законним, якщо про його проведення було завчасно сповіщено органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, на його проведення не було видано судової заборони, зібрання за своїм характером є мирним і має законну мету.

Завчасне повідомлення - попереднє сповіщення відповідних органів виконавчої влади, місцевого самоврядування організатором (організаторами) мирного зібрання шляхом подачі повідомлення про проведення мирного зібрання.

Однак слід зазначити, що зібрання, під час яких звучать публічні заклики до війни, розпалювання расової, етнічної чи релігійної ненависті, до досягнення інших немирних цілей, застосування сили тощо, будуть розглядатися як незаконні і заборона їхнього проведення буде виправданою у світлі вимоги про рівновагу між свободою зібрання та іншими правами людини (зокрема, заборона на дискримінацію).

Для розмежування мирних і немирних зібрань, як один з тестів може бути використаний тест на наявність елемента насильства. Отже, заклики до насильницького повалення конституційного порядку розглядатимуться як антидемократичні та такі, що не підпадають під захист свободи мирних зібрань і становитимуть достатню підставу для заборони зібрання, тоді як висловлювання думки про необхідність зміни конституційного ладу ненасильницькими засобами (наприклад, парламентським шляхом) заслуговує захисту як гарантоване свободою висловлювання.

Серед суб'єктів реалізації права на мирні зібрання слід назвати:

– організаторів мирного зібрання;

– учасників мирного зібрання;

– організаторів та учасників контрдемонстрації;

– працівників поліції;

– представників державного органу чи органу місцевого самоврядування;

– суд.

Організатори мирного зібрання - особи, які ініціюють проведення мирного зібрання (в тому числі подають заявку) та забезпечують його проведення.

Учасники мирного зібрання - особи, які свідомо приєдналися до організаторів мирного зібрання, як правило, з тим, щоб підтримати позицію організаторів. Від учасників мирного зібрання слід відрізняти випадкових перехожих, які могли зацікавитися цим мирним зібранням, однак з тих чи інших причин не приєднуються до його учасників.

Учасники контрдемонстрації - особи, які виявляють або демонструють наявність інших чи протилежних поглядів порівняно з поглядами учасників демонстрації.

В окремих випадках проведення мирного зібрання може порушувати права та свободи інших громадян. Саме тому потрібно шукати баланс між правом на мирні зібрання організаторів і учасників мирного зібрання та правами й свободами інших громадян. Наприклад, використання підсилювальної апаратури на мирному зібранні в нічну пору доби може порушувати право на приватність громадян, які проживають поруч.

У **статті 39** Конституції України стверджується:

«*Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.*

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей».

Подібну норму передбачає Цивільний кодекс України, **стаття 315** якого стверджує, що «фізичні особи мають право вільно збиратися на мирні збори, конференції, засідання, фестивалі тощо. Обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання може встановлюватися судом відповідно до закону».

Частина 1 статті 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 21 травня 1997 р.) делегує виконавчим

органам сільських, селищних, міських рад повноваження «вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадського порядку». Таким чином під час забезпечення громадського порядку під час проведення мирних зібрань працівники поліції безперечно контактуватимуть із представниками виконавчих органів сільських, селищних, міських рад з питання забезпечення громадського порядку. Рівень і якість цієї співпраці може доволі серйозно вплинути на забезпечення громадського порядку в таких випадках.

Вочевидь, що наявне правове врегулювання є недостатнім для того, щоб правоохоронні органи могли належно забезпечувати правопорядок. Саме тому МВС України у 2011 році було ініційоване звернення до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положення **частини 1 статті 39** Конституції України. У своєму рішенні від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 Конституційний суд висловився з цього приводу наступним чином: «*Право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, закріплене в статті 39 Конституції України, є їх невідчужуваним і непорушним правом, гарантованим Основним Законом України*».

Конституційний Суд України дійшов також висновку, що «визначення строків завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування з урахуванням особливостей мирних зібрань, їх форм, масовості, місця і часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання». А також*:* «...Організатори таких мирних зібрань мають сповістити зазначені органи про проведення цих заходів заздалегідь, тобто у прийнятні строки, що передують даті їх проведення. Ці строки не повинні обмежувати передбачене **статтею 39** Конституції України право громадян, а мають служити його гарантією і водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингів, походів і демонстрацій, забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей».

Разом з тим в мотивувальній частині цього рішення Конституційний Суд вказав на таке: « Згідно з **частиною 3 статті 8** Конституції України норми Конституції України є нормами прямої дії.

Вони застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти».

Слід зазначити, що 10.08.2016 було видано наказ МВС від № 773 «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку». Однак, даний нормативний документ лише описує механізм взаємодії в ході забезпечення громадської безпеки 2-х органів МВС — Національної поліції та Національної гвардії, проте він не прописує алгоритмів дій правоохоронців під час мирних зібрань, не визначає їх прав, обов'язків і повноважень. Ймовірно, МВС і Національна поліція очікують на прийняття відповідного спеціалізованого закону, який мусить стати підґрунтям і для відомчих нормативно-правових актів.

Отже, право на мирні зібрання, з одного боку, – це право громадян України на участь у суспільно-політичному житті країни. І це політичне право, закріплене у Конституції України. Існує й інше право на мирні зібрання – гарантоване нормами цивільного законодавства України, яким може скористатися будь-яка фізична особа. Це особисте немайнове право фізичної особи.

Право на мирні зібрання – це фундаментальне право фізичної особи, яке забезпечує реалізацію особистості у суспільному середовищі. Пов’язувати право на мирні зібрання виключно із політичною складовою даного права означає безпідставно звузити його зміст.

Міжнародно – правові джерела на свободу мирних зібрань.

Стаття 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – Пакт), що його було ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р., гарантує кожному **право на свободу мирних зборів**. На думку європейських авторів, право на свободу мирних зібрань у межах Пакту розглядається насамперед як політичне право, хоча політичним значенням (суттю) воно не обмежується. Отже, загальним завданням **статті 21** Пакту вбачається захист організованих та неорганізованих (спонтанних) зібрань приватних осіб, які у такий спосіб намагаються досягти спільної мети, зокрема сформулювати та висловити певну позицію з того або іншого питання суспільного чи державного життя.

Конвенція у **статтях 9–11** гарантує *свободу комунікації.* При цьому йдеться не про одне єдине право на свободу комунікації, а про ряд свого роду «підправ» (або гарантій), що забезпечують можливість

існування найрізноманітніших форм такої свободи. Ці гарантії, власне, можуть характеризуватися як свобода комунікації. Обґрунтування необхідності правового захисту вільної комунікації здійснюється в європейській правовій доктрині виходячи з двох основних позицій: людина, будучи істотою соціальною, потребує спілкування з іншими. *Вільна комунікація закладає необхідні основи для демократичного політичного процесу*.

Викладені вихідні положення щодо розуміння значення свободи комунікації дістали відповідного закріплення в судовій практиці ЄСПЛ. У центрі сформульованих позицій знаходиться свобода вираження поглядів, гарантована **абзац 1 статті 10** Конвенції, що її Суд характеризує як наріжний камінь демократичного суспільства. Свобода вираження поглядів створює, відповідно, необхідні передумови для подальшого розвитку того суспільства, яке надає юридичні гарантії для вільної міжособистісної комунікації.

Свободі мирних зібрань у системі свободи комунікації відводиться роль засобу сприяння реалізації свободи вираження поглядів. У такому разі йдеться про те, що зібрання допомагають приватним особам уникати інтелектуальної та соціальної ізоляції (самотності) та брати участь у спільному формулюванні певної громадської позиції з того чи іншого питання. Разом із тим це, зрозуміло, не означає, що свобода мирних зібрань, будучи виявом свободи комунікації, спрямовується виключно на задоволення потреби приватної особи відчувати себе частиною соціуму. Своє значення для реалізації свободи вираження поглядів свобода мирних зібрань дістає насамперед унаслідок того, що вона створює можливості для попереднього інтелектуального опрацювання рішень, що приймаються у державі. З огляду на це гарантована на конвенційному рівні свобода мирних зібрань знаходиться у безпосередній близькості до волі народу, що формується під час виборів, та до гарантованого **статтею 3** Першого протоколу до Конвенції суб'єктивного виборчого права. **Стаття 11** Конвенції, таким чином, зрештою гарантує демократію. *Конвенційне право на свободу мирних зібрань набуває характеру одного з фундаментальних прав демократичного суспільства та разом зі свободою вираження поглядів закладає його основу*.

Питанням урегулювання порядку організації та проведення мирних зібрань приділяється увага також і в інших міжнародних та європейських юридичних актах, зокрема:

Конвенції про права дитини (ст. 15):

1. Держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій та *свободу мирних зібрань*.

2. Щодо реалізації цього права не можуть застосуватися будь-які обмеження, за винятком тих, що реалізуються відповідно до закону і які є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

Американській конвенції про права людини (ст. 15):

Визнається *право на мирні зібрання*, без зброї. Користування цим правом не може піддаватися жодним обмеженням, за винятком тих, що накладаються відповідно до закону та є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах державної або громадської безпеки, громадського порядку або охорони здоров'я та моральності чи прав і свобод інших осіб.

Конвенції Співдружності незалежних держав про права та основні свободи людини (Конвенції СНД) (ст. 12):

1. Кожна людина має *право на свободу мирних зібрань* і на свободу асоціацій з іншими, в тому числі право створювати профспілки та вступати у них для захисту своїх інтересів.

2. Користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що передбачаються законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах державної та громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я й моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Ця стаття не перешкоджає встановленню законних обмежень користування цими правами для осіб, які належать до складу збройних сил, правоохоронних або адміністративних органів держави.

Копенгагенському документі ОБСЄ (п. 9.2):

Кожна людина має *право на мирні зібрання* та демонстрації. Будь- які обмеження, що можуть бути передбачені щодо реалізації цих прав, встановлюються законом та відповідають міжнародним стандартам.

Керівні принципи зі свободи мирних зібрань (ОБСЄ)

На окрему увагу заслуговують *Керівні принципи зі свободи мирних зібрань*, розроблені Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). Цей документ, як справедливо наголошується в літературі, є унікальним джерелом європейської міжнародно-правової доктрини, що ґрунтується на національному досвіді держав регіону, нормах міжнародних угод та прецедентній практиці ЄСПЛ.

Керівні принципи разом із роз'яснюючими примітками було розроблено групою експертів у сфері свободи мирних зібрань Бюро демократизації і прав людини ОБСЄ у взаємодії з Венеціанською комісією, зокрема шляхом урахування рекомендацій її членів.

У Керівних принципах виділяються *сім основних принципів* у сфері організації та проведення мирних зібрань. Зазначені принципи становлять собою обов'язкові правила поведінки для будь-яких адміністративних та судових органів, які у процесі свого функціонування вирішують питання щодо реалізації приватними особами названого права. Інакше кажучи, вони (принципи) не потребують додаткового закріплення на рівні національних правових актів.

Презумпція на користь проведення зібрання.

Оскільки право на свободу мирних зібрань належить до основоположних прав, то його реалізацію необхідно, за можливості, забезпечити без жодного регулювання. Все те, що в явній формі не заборонено законом, необхідно вважати дозволеним, і від осіб, які бажають зібратися разом, не слід вимагати отримання дозволу на проведення зібрання. У законодавстві має бути чітко й недвозначно встановлено презумпцію на користь свободи зібрань.

Позитивне зобов'язання держави щодо сприяння мирним зібранням та їх захисту.

Найважливішим обов'язком держави є створення необхідних механізмів та процедур, що дають змогу забезпечити реальне здійснення свободи зібрань без надмірного бюрократичного регулювання. Зокрема, держава завжди має намагатися сприяти проведенню мирних зібрань у місцях, яким віддають перевагу організатори, захищати ці зібрання, а також гарантувати відсутність перешкод для поширення у суспільстві інформації про заплановані зібрання.

Усі витрати, пов'язані із забезпеченням достатніх заходів безпеки (в тому числі управління транспортними потоками та великими скупченнями людей, а також надання першої допомоги), мають повністю узяти на себе органи влади. Держава не повинна стягувати жодної плати за підтримання достатнього і належного порядку. Більш того, від організаторів публічних зібрань не слід вимагати страхування цивільної відповідальності за проведення таких заходів. Аналогічним чином, відповідальність за прибирання території після проведення публічного зібрання має покладатися на

муніципальні органи влади. Висунення вимог до організаторів зібрань щодо оплати таких витрат може стати істотним стримуючим чинником для тих, хто бажає скористатися своїм равом на свободу зібрань, а для багатьох організаторів – серйозною перепоною для проведення зібрання. Саме по собі накладення обтяжливих фінансових вимог на організаторів можна кваліфікувати, скоріш за все, як непропорційне попереднє обмеження.

Важливим є також і питання здатності держави забезпечити безпеку зібрання та його учасників. З огляду на це держава повинна мати у наявності достатні ресурси для охорони громадського порядку з метою сприяння проведенню публічних заходів та пов'язаних з ними одночасних зібрань, учасники яких знаходяться у зоні «видимості та чутності» один одного. Обов'язок захищати мирні зібрання також передбачає, що працівникам правоохоронних органів слід мати відповідну підготовку для вирішення проблем, пов'язаних з публічними зібраннями. Крім того, культура та етичні принципи діяльності правоохоронних органів повинні достатньою мірою передбачати захист прав людини. Це означає не тільки те, що працівники правоохоронних органів зобов'язані мати навички з управління великими скупченнями людей, що давало б змогу зводити до мінімуму ризик завдання шкоди усім присутнім, а й те, що вони також мають повністю усвідомлювати свою відповідальність щодо забезпечення всілякого сприяння проведенню мирних зібрань.

Законність.

Будь-які обмеження мають засновуватися на положеннях закону та відповідати Конвенції, а також іншим міжнародним інструментам у галузі прав людини. У цьому аспекті надзвичайно важлива роль відводиться чітко сформульованим положенням законодавства, що дають змогу визначати межі розсуду влади. Власне закон має відповідати міжнародним стандартам у галузі прав людини і бути достатньо конкретним з тим, щоб надати можливість кожній особі визначати, чи є її поведінка порушенням закону, а також якими можуть бути найбільш вірогідні наслідки такого порушення.

Пропорційність.

Будь-які обмеження щодо свободи зібрань мають бути пропорційними. Принцип пропорційності є засобом забезпечення балансу інтересів. Він не встановлює пряму залежність між правом та підставою для втручання. Навпаки, цей принцип забезпечує рівновагу між характером та ступенем втручання, з одного боку, та причиною

такого втручання – з іншого. У процесі досягнення органами влади законних цілей перевагу слід віддавати заходам, що передбачають найменший рівень втручання.

Будь-які обмеження слід тісно пов'язувати з чіткими їх підставами та фокусуватися, застосовуючи ці заходи, на досягненні конкретної цілі або цілей органів влади. Держава має продемонструвати, що кожне обмеження відповідає реальним публічним інтересам, що не будуть дотримані у випадку незастосування такого обмеження. Тим самим принцип пропорційності вимагає, щоб влада часто не практикувала накладення обмежень, що суттєвим чином змінюють характер заходу. Наприклад, не слід переносити місце проведення зібрання у віддалені від центра райони міста. Таке застосування передбачених законом обмежень може призводити до того, що ці обмеження будуть накладатися на усі зібрання без винятку, й як наслідок – вони не зможуть пройти перевірку на пропорційність, позаяк не враховуватимуть конкретні обставини у кожному окремому випадку.

Принцип пропорційності вимагає об'єктивної та докладної оцінки обставин, що впливають на проведення зібрання. Більш того, якщо інші права можуть вступати у конфлікт з правом на свободу мирних зібрань, то рішення адміністративного органу має засновуватися на паралельному аналізі відповідних конфліктуючих прав (зважаючи на те, що допустимі обмеження або вимоги можуть бути відмінними для цих інших прав). Таким чином, слід провести докладний аналіз кожного з цих прав, перевіряючи пропорційність будь-якого втручання в інші права, що може стати наслідком повного захисту права на свободу мирних зібрань.

Недискримінація.

Кожен має право на свободу мирних зібрань. Під час регулювання свободи мирних зібрань відповідні органи влади зобов'язані не допускати дискримінації за жодною ознакою щодо будь-якої особи чи групи осіб. Свобода організовувати зібрання та брати у них участь має гарантуватися фізичним особам, групам, незареєстрованим об'єднанням, юридичним особам та іншим видам організацій; громадянам і негромадянам країни (в тому числі особам без громадянства, біженцям, іноземним громадянам, особам, які шукають притулку, мігрантам та туристам); дітям, жінкам і чоловікам; працівникам правоохоронних органів, а також особам, які не володіють повною правоздатністю та дієздатністю (в тому числі

особам, які страждають на психічні захворювання); представникам сексуальних меншин. Більш того, нездатність держави запобігти виявам дискримінації з боку інших осіб або вчинити певні кроки у відповідь на такі вияви може також розглядатися як порушення права на свободу від дискримінації.

Адміністративний орган не повинен висувати до одних осіб, які бажають організувати зібрання, більш обтяжливі вимоги, ніж до будь- яких інших осіб, які висловлюють ті самі наміри. Однак він може застосовувати різні підходи до осіб, ситуації яких значно відрізняються. **Стаття 26** Пакту гарантує усім особам рівність перед законом та право на рівний захист за законом. З цього випливає, що рішення органів влади щодо свободи зібрань не повинно призводити до дискримінації, й це означає заборону як прямої, так і непрямої дискримінації. Більш того, якщо у ході зібрання має місце злочинна поведінка (наприклад, фізичний напад на учасників), то правоохоронні органи зобов'язані провести розслідування, щоб встановити, чи не була дискримінація одним з чинників, що сприяли таким порушенням.

Спроби заборонити та на постійній основі не допускати проведення зібрань, що їх організовують представники однієї етнічної, національної або релігійної групи на території, більшість населення якої становлять представники іншої групи, можуть розглядатися як сприяння сегрегації.

Такі дії суперечать Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, у **статті 3** якої зазначено, що «держави-учасники особливо засуджують расову сегрегацію та апартеїд і зобов'язуються запобігати, забороняти та викорінювати усіляку практику такого характеру на територіях, що перебувають під їх юрисдикцією».

Належна адміністрація.

Громадськість має бути поінформована про те, який державний орган відповідає за прийняття рішень щодо реалізації свободи зібрань, і ця відповідальність повинна чітко закріплюватися в законодавстві. Цей орган забезпечує достатній доступ громадськості до достовірної інформації про порядок його роботи. Організатори публічних зібрань і ті особи, на права та свободи яких зібрання може вчинити прямий вплив, повинні мати можливість усного або письмового звернення безпосередньо до адміністративного органу. Адміністративні процедури повинні передбачати справедливу й об'єктивну оцінку усієї наявної інформації. Про будь-які обмеження щодо конкретного

зібрання необхідно невідкладно повідомляти у письмовому вигляді організатору цього заходу з поясненням причин кожного обмеження. Такі рішення мають прийматися якомога раніше з тим, щоб будь-яка апеляція до незалежного суду могла бути розглянута до дати, зазначеної у повідомленні про зібрання.

Відповідальність адміністративних органів.

Адміністративні органи повинні виконувати свої правові обов'язки та нести відповідальність за будь-яке їх невиконання – процедурне або по суті. Ця відповідальність має визначатися відповідно до принципів адміністративного права та судового контролю щодо зловживань владою.

Правове регулювання реалізації права на мирні зібрання за законодавством України.

У **статті 3** Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Відповідно до **статті 6** Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Згідно зі **статтею 19** Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений роботи те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Статтею 39 Конституції України встановлено повідомний (не дозвільний) порядок проведення зборів, походів, мітингів і демонстрацій: *«Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування».*

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Конституційний суд України в рішенні від 19.04.2001 № 4-рп/2001 визначив, що громадяни мають сповістити органи влади про проведення заходів заздалегідь, тобто в прийнятні строки, що передують даті їх проведення. Ці строки не повинні обмежувати передбачене **статтею 39** Конституції право громадян, а мають служити його гарантією й водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингів, походів і демонстрацій, забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей. Визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання.

Право профспілок, їх об’єднань на організацію та проведення страйків, зборів, мітингів, походів і демонстрацій на захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів працівників закріплене також в **статті 27** Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».

Згідно із **статтею 64** Конституції України ніхто не зобов’язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Реалізація суб’єктивного права на мирні зібрання: порядок, форми, строки, ознаки.

Виходячи з конституційної норми, що міститься у **статті 39** Конституції України, ініціатором проведення мирного зібрання за законодавством України може виступати громадянин. Однак, як засвідчує правозастосовна практика, ініціатором та носієм права на мирне зібрання може бути будь-яка репрезентативна організація (об’єднання) відповідного рівня, яка виконала передбачені законодавством обов’язки, ключовим серед яких є надсилання повідомлення відповідним органам управління про реалізацію права

на мирні зібрання. Для реалізації суб'єктивного права на мирні зібрання у його носія повинен виникнути певний інтерес. Людина є істотою соціальною, життя якої нерозривно пов'язано з інформацією, що надходить ззовні або акумулюється та продукується всередині. Відтак, людська комунікація, як процес передавання інформації, є невід'ємною частиною нашого життя. І які б телекомунікаційні технології не входили у наше життя, чи не найефективнішим комунікаційним зв'язком є зв'язок безпосередній, коли особа, яка передає, і особа, яка отримує інформацію, можуть взаємодіяти безпосередньо, та й безпосереднє спілкування між людьми важко замітини будь-якими найновітнішими засобами. Адже саме під час такого спілкування використовуються як вербальні, так і невербальні способи передачі інформації, інколи останні (серед яких чільне місце посідають візуальні) відіграють істотну роль у формуванні переконань учасників мирних зібрань.

По-перше, реалізація права на мирні зібрання зумовлюється наявністю інтересу суб'єкта на певну комунікацію з іншими суб'єктами. По-друге, для носія суб'єктивного права на мирне зібрання необхідно визначитися із місцем та формою проведення такого зібрання. Ці дві складові належать до суб'єктивної сторони носія права на мирне зібрання.

Конституційні норми прямої дії, що містяться у **статті 39** Конституції України, вказують на такі основні форми реалізації права на мирні зібрання: збори, мітинги, походи і демонстрації.

Збори – це форма колективного обговорення ділових проблем, які хвилюють громадськість; вони проводяться з метою спільного осмислення певного питання.

Під поняттям «збори» розуміється «зустріч, зібрання членів якого-небудь колективу, організації з метою обговорення або проведення чого-небудь». **Отже, збори – це добровільна зустріч, сходи, зібрання групи осіб, які об'єднані спільним інтересом. Але для зборів необхідною є ініціатива, інтерес, що виявляється у відповідному суб'єктивному праві на мирні зібрання.**

Збори громадян – це організована присутність громадян у заздалегідь визначеному місці, зумовлена наявністю ряду проблем, що потребують вирішення шляхом безпосередньої соціальної комунікації – обговорення.

Наступною формою реалізації права на мирні зібрання, що визначена Конституцією України, є мітинг.

Мітинг (англ. meeting – збори, засідання, зустріч, від meet – збиратися, зустрічатися, сходитися) – мирне публічне зібрання громадян з метою вияву свого ставлення до внутрішньої або зовнішньої політики держави, органів державної влади або місцевого самоврядування, до внутрішніх чи зовнішніх подій і висунення вимог щодо проведення цієї політики або вжиття заходів у зв'язку з певними подіями.

Мітинг – це масові збори з питань злободенних, переважно політичних питань, які проводяться, як правило, на вулицях, майданах, стадіонах, парках. **Неодмінні атрибути мітингу – масова аудиторія, промовці, лозунги, прапори, заклики (усні, друковані, письмові).**

Для мітингу характерним є політичне підґрунтя, а також наявність різноманітної агітаційної продукції в його учасників: від прапорців до великих стягів, різноманітних елементів верхнього одягу, значків, листівок, а також лозунгів, використання підсилюючої апаратури, що дозволяє донести інформацію лідерів до всіх присутніх, тощо.

Мітинг – це організована форма політичних дій, оскільки в нього є організатори, цілі та завдання (наприклад, домогтися якомога більшої підтримки виборців на користь того чи іншого кандидата і виграти виборчу кампанію). Водночас мітинг, як і будь-яке багатолюдне зібрання, може перетворитися за певних умов у стихійний некерований процес і супроводжуватися раптовою зміною настроїв учасників, вибухом емоцій, бурхливими пристрастями. Суттєвою особливістю є його спрямованість на формування психологічної готовності індивідуумів до безпосередньої політичної дії. Мітинг проводиться не для ведення дискусії і з'ясування проблем. Це зібрання уже сформованих прихильників певної ідеї, яка на мітингу перетворюється на вимогу (заборонити або дозволити, підтримати або засудити певні дії, рішення, явище). Мітинг є важливим засобом пропаганди та агітації.

Як бачимо, мітинг у переважній своїй більшості пов'язується з політичною активністю громадян та призначений саме для реалізації політичних цілей. На відміну від зборів, які розглядають й ряд інших соціальних, економічних, культурних подій, мітинг спрямований не стільки на відпрацювання загальної мети, скільки підкорення натовпу

меті організаторів, котрі намагаються власний інтерес перетворити на інтерес якщо і не загальносуспільний, то хоча б частини громади.

Наступною формою реалізації права на мирні зібрання визначеною у Конституції України, **є похід** – це пересування організованої групи людей (загону) з певною метою і в установленому порядку (строю).

Таким чином, похід як форма реалізації права на мирні зібрання – це рух громадян, об'єднаних спільними інтересами, зумовленими розв'язанням ряду соціальних, політичних, економічних, трудових та інших проблем, за певним маршрутом та спрямованими на досягнення спільних цілей.

Більшість організаторів мирних зібрань поєднують походи та мітинги, використовуючи рух як можливість не лише охопити значно більшу аудиторію, а й залучити до майбутнього мітингу масу громадян, які на шляху такої демонстрації як хаотично, так і цілком свідомо долучаються до даної форми реалізації права на мирні зібрання.

Політична демонстрація (лат. demonstratio – показ) – одна з форм масового виявлення політичних настроїв протесту, солідарності шляхом проведення маніфестацій, мітингів, страйків, вуличних походів тощо. Демонстрація – масова хода як публічне вираження соціально-політичного настрою; організована форма політичних дій, оскільки в неї є організатори, цілі та завдання (наприклад, домогтися якомога більшої підтримки виборців на користь того чи іншого кандидата і виграти виборчу кампанію)

Демонстрація є певним конгломератом походів, мітингів та зборів, оскільки може об'єднувати у собі вказані форми реалізації права на мирні зібрання, адже охоплює собою місце проведення і маршрут руху, а також включає у себе всю мітингово демонстраційну атрибутику, зумовлену реалізацією політичної комунікації між окремими індивідами та їх групами. Та зазвичай демонстрація розпочинається зі збору у певному місці громадян – по суті, з мітингу – і завершується походом, хоча може мати два пункти проведення статичних мирних зібрань: на початку та наприкінці демонстрації (однак це не виключає можливості проведення, так би мовити, проміжних мітингів на шляху демонстрації. Наприклад, коли демонстрація проходить повз різні установи, які причетні до виникнення чи розв'язання питань, що стали предметом реалізації права на мирні зібрання у формі демонстрації)

Отже, вище наведено лише конституційно визначені форми реалізації права на мирні зібрання, однак останні на цьому не вичерпуються. Ще однією яскравою і досить поширеною формою реалізації права на мирі зібрання в Україні, пов’язаною з реалізацією політичних прав, є пікетування.

Пікетування – форма демонстрації, під час якої виставляються представники будь-де, наприклад перед будинками об’єднань, підприємств, з метою висловлення протесту проти чого-небудь, для забезпечення охорони на місці проведення страйку або демонстрації .

Порівняно з демонстрацією, мітингом та походом для пікетування притаманним є визначене місце проведення, що споріднює його із мітингом, однак різниться з мітингом пікет тим, що нерозривно пов'язаний з місцем перебування об’єкта, на який (проти якого) спрямоване дане зібрання, наприклад у разі, коли пікетування спрямоване проти рішень органів місцевого самоврядування, воно відбувається під стінами приміщення, де розміщується відповідна рада та її виконавчий орган, а у разі незадоволення діями та рішеннями законодавчого органу пікет проводитиметься не на площі чи іншому зручному для цього місці, а безпосередньо під приміщенням Верховної Ради України, що дозволяє продемонструвати відповідним посадовим особам під час виконання ними своїх повноважень (у даному разі – представницьких) невдоволення народу такими діями чи рішеннями.

Вказані форми реалізації права на мирні зібрання переважно пов’язані із реалізацією політичних прав громадян, основним з яких є взяття участі в управлінні країною чи окремою адміністративно-територіальною одиницею в інтересах громади або окремої людини, коли діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування повинна характеризуватися людино центристською спрямованістю, проголошеною у **статті 3** Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Останнім часом дуже популярною формою мирних зібрань став **flash-mob** (з англ. flash – виблискувати, мигтіти, промайнути, спалах; mob – натовп, зборище), коли окремі громадяни в соціальних мережах «запускають» заклик раптово зібратися в одному місці з якоїсь нагоди, для якоїсь дії. Вочевидь, що про проведення таких форм реалізації жоден орган місцевого самоврядування чи орган

виконавчої влади не отримує сповіщення. Однак законність чи незаконність проведення не спростовує існування такої форми реалізації права на мирні зібрання.

Ще однією формою реалізації права на мирні зібрання є **promoакції** (англ. promo – рекламний; лат. actio – дія, виступ, що здійснюється для досягнення якоїсь мети; від англ. to promote – підвищувати, сприяти), які організовуються та проводяться за ініціативою торгівельних компаній та торгівельних марок для популяризації речей і товарів, предметом яких є саме економічна складова (а не політична, що вкотре підкреслює ту обставину, що право на мирні зібрання не можна ототожнювати із правами політичними).

Законодавчо, на рівні кодифікованого акта (Цивільного кодексу України) визнані й інші форми реалізації права на мирні зібрання: **конференції, засідання, фестивалі.** Хоча не слід забувати й про такі масові заходи, як ярмарки – заходи, безпосередньо пов'язані з роздрібною або оптовою торгівлею, що проводяться регулярно в певному місці та у визначений строк, які, на наше переконання, слід також відносити до однієї з форм мирних зібрань, що об’єднують людей, зокрема тоді, коли такі заходи проводяться на вулицях, площах, у скверах, інших громадських місцях населених пунктів.

Підсумовуючи, наголосимо, що правовідносини з приводу реалізації таких форм права на мирні зібрання, як фестивалі, конференції, засідання, інші рекламні акції, регулюються нормами Цивільного кодексу України, який, до речі, не містить обов’язку суб’єкта реалізації права на мирні зібрання сповіщати про такі заходи органи місцевого самоврядування чи виконавчої влади.

Обмеження свободи мирних зібрань в Україні може здійснюватися лише:

1) на підставі закону;
2) якщо воно здійснюється заради легітимних цілей:

за Конституцією України - в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей; *за Європейською Конвенцією з прав людини* - в інтересах національної або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб);

3) якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві;

Як неодноразово вказувалося в рішеннях Європейського суду з прав людини (ділі - ЄСПЛ) «необхідність в демократичному суспільстві» передбачає існування «нагальної суспільної потреби»;

4) у судовому порядку. *Серед підстав для відмови в організації та проведенні мітингу суди України як правило зазначають:*

- небезпеку вчинення терористичних актів;
- «надто пізно повідомлено про захід» (при цьому суди посилаються на висновок Венеціанської комісії та ОБСЄ/БДІПЛ, прийнятий на 88-ій пленарній сесії 14-15 жовтня 2011 року, відповідно до якого 4-денний період вважається адекватним);
- загроза провокацій;
- у повідомленні організатора проведення заходу не оговорено форми та методи гарантованого забезпечення заінтересованими особами громадського порядку під час проведення масового заходу.

Таким чином, мирність як обов'язкова ознака права збиратися мирно, на наш погляд, має охоплювати таку ознаку, як «відсутність зброї» і включати в себе такі складові:

1) мирна мета, яка переслідує досягнення загальносуспільних благ у спосіб, що не несе жодних загроз (загрози заподіяння майнової, матеріальної, фізичної, моральної шкоди) для жодної особи, а також у спосіб, формі що або прямо дозволені, або не заборонені чинним законодавством;

2) збиратися без зброї; без боєприпасів; без спеціальних засобів, перш за все активної оборони, зокрема таких, як пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії; електрошокові пристрої контактної та контактно-дистанційної дії; засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери); вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, які вказують на їх приналежність до боєприпасів. Всі ці речі мають стати категоричним табу для ініціаторів, організаторів, учасників мирних зібрань;

3) відсутність в організаторів та учасників зібрання військового однострою, камуфляжного одягу, який останнім часом набув поширення серед населення в Україні як демонстрація приналежності чи можливої приналежності, бажання належати до

військових угрупувань та об'єднань, мілітаристських настроїв учасників заходу. Також він може демонструвати мету досягнення цілей, які стали підставою для реалізації права на зібрання;

4) відсутність балаклав як засобу приховування насильницьких настроїв, бажання у подальшому уникнути відповідальності за вчинення протиправних дій як стосовно публічного порядку і безпеки, так і окремих громадян;

5) відсутність закликів до насильства, повалення влади у неконституційний спосіб, а так само заклики до невиконання законних вимог поліцейських, посадових осіб органів місцевого самоврядування та виконавчої влади або суду.

Безперечно, ці ознаки не є абсолютно визначеними та вичерпними.

Вони прямо залежать від стану розвитку суспільства і держави, наявних суспільних відносин, що врегульовуються правом та перебувають за межами правового регулювання (наприклад, регулюються нормами моралі, релігійними нормами тощо), тим самим створюючи загрози суспільним і державним інтересам, а тому у кожному окремому випадку можуть бути розширені. Разом із цим вважаємо, що озвучені нами ознаки є ключовими, що впливають на стан законності і правопорядку у суспільстві, а також на забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина – як організатора та учасника таких зібрань, так і сторонніх осіб, які не мають жодного відношення до такого зібрання, у тому числі й тих, котрі не поділяють поглядів організаторів та учасників мирних зібрань, які реалізують своє право на мирні зібрання.

Підсумовуючи дослідження реалізації суб'єктивного права на мирні зібрання, зауважимо, що успіх мирного зібрання суттєво залежить саме від організатора, своєчасності сповіщення ним відповідних органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, а також готовності до співпраці носія даного суб'єктивного права із посадовими особами у напрямку забезпечення прав, свобод та інтересів учасників мирного зібрання, публічної безпеки та порядку під час проведення таких зібрань.

ПРАВОВА ПРИВАТНІСТЬ ТА ЗАХИСТ ДАННИХ. Поняття «Персональні данні» їх джерела та правове регулювання.

Вперше поняття права на приватність у юридичній практиці з'явилося тільки у 1928 році під час розгляду справи "Олмстед проти

США”. У цій справі Суд вважав, що перехоплення інформації не було порушенням Конституції США, оскільки при цьому не відбулося фізичного порушення меж будинку. Суддя Верховного Суду США Луі Брандайз виступив з окремою думко, в якій зазначив, що “право бути залишеним у спокої є найбільш універсальним з прав, котре найбільш цінують усі цивілізовані люди”.

Після закінчення Другої світової війни право на приватність було закріплено у низці міжнародних документів. Зокрема, **стаття 12** Загальної декларації прав людини проголошує, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя. Кожна людина має право на захист від такого втручання або таких посягань.

У **статті 8** Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначається про право на повагу до приватного і сімейного життя, а також до свого житла та кореспонденції.

Згідно зі **статтею 17** Міжнародного пакту про громадянські та політичні права забороняється свавілля чи незаконне втручання в особисте та сімейне життя людини, свавілля чи незаконні посягання на недоторканість житла або таємницю кореспонденції чи незаконні посягання на честь і репутацію. Кожна людина має право на захист від такого втручання чи таких посягань.

Право на приватність гарантується Конституцією України. Зокрема, **стаття 30** захищає територіальну приватність (недоторканість житла), **стаття 31** комунікаційну приватність (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції), **стаття 32** інформаційну приватність («ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків передбачених Конституцією України», «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди»), а **стаття 28** – деякі аспекти фізичної приватності (жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам»).

Конституційні норми, які формулюють вичерпний перелік підстав для втручання в право на приватність і умови для такого втручання, не отримали достатнього розвитку в законах і підзаконних актах. Доволі нечітке формулювання або взагалі відсутність регламентування дозволених випадків втручання в право на приватність, обсягу та способів втручання є найбільш невирішеною

проблемою в законодавчому регулюванні дотримання права на приватність, що породжує численні порушення цього права в практиці.

Відповідальність за порушення права на приватність передбачена як у кримінальному так і цивільному законодавстві.

Найбільші порушення стосуються комунікаційної приватності. Законодавство не встановлює чітких підстав для зняття інформації з каналів зв’язку (прослуховування телефонів, мобільних телефонів чи відстеження електронних повідомлень і дій в Інтернеті), чіткий термін зняття такої інформації, а також обставини, за яких така інформація повинна знищуватися, і як вона може бути використана. Гарантії законності при здійсненні зняття інформації з каналів зв’язку явно недостатні. Внаслідок цього ніхто не може контролювати кількість дозволів та необхідність здійснення прослуховування, а особи, щодо яких здійснювалися такі заходи, не знають про це і, відповідно, не можуть оскаржити такі дії в суді чи іншим чином захистити своє право на приватність.

У зв'язку з розвитком нових технологій та, як наслідок, застосуванням авторизованої обробки великих масивів персональних даних, постало питання необхідності захисту осіб у зв'язку з такою обробкою. У системі міжнародного права відбулося закріплення права на захист персональних даних як складової частини більш широкого права на приватність. Так у 1981 році була прийнята Конвеція Ради Європи “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних”.

Правові відносини, пов’язані із захистом і обробкою персональних даних, регулюються Законом України “Про захист персональних даних”. Відповідно до закону нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

володілець персональних даних - фізична або юридична особа, яка визначає мету обробки персональних даних, встановлює склад цих даних та процедури їх обробки, якщо інше не визначено законом;

база персональних даних - іменована сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних;

згода суб’єкта персональних даних - добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) щодо надання дозволу на обробку її персональних даних відповідно до

сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди. У сфері електронної комерції згода суб'єкта персональних даних може бути надана під час реєстрації в інформаційно-телекомунікаційній системі суб'єкта електронної комерції шляхом проставлення відмітки про надання дозволу на обробку своїх персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, за умови, що така система не створює можливостей для обробки персональних даних до моменту проставлення відмітки; обробка персональних даних - будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем;

персональні дані - відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована;розпорядник персональних даних - фізична чи юридична особа, якій володільцем персональних даних або законом надано право обробляти ці дані від імені володільця;

суб'єкт персональних даних - фізична особа, персональні дані якої обробляються;

третя особа - будь-яка особа, за винятком суб'єкта персональних даних, володільця чи розпорядника персональних даних та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, якій володільцем чи розпорядником персональних даних здійснюється передача персональних даних;

обробка персональних даних - будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем;

одержувач - фізична чи юридична особа, якій надаються персональні дані, у тому числі третя особа;

розпорядник персональних даних - фізична чи юридична особа, якій володільцем персональних даних або законом надано право обробляти ці дані від імені володільця.

Можна відзначити паралельне, іноді тотожне, використання термінів "персональні дані", "персоніфікована інформація",

"інформація про особу", "інформація про фізичну особу" тощо. Так, трактування поняття "персональні дані" у законодавстві України здійснюється через правові категорії "інформація про особу" і безпосередньо "персональні дані". Можна навести різні варіанти співвідношення понять "інформація про особу" та "персональні дані": 1) персональні дані можуть бути особливим підвидом загального поняття "інформація про особу", вичерпний перелік яких наведено в Законі України "Про інформацію"; 2) поняття "інформація про особу" і "персональні дані" практично збігаються, а перелік персональних даних наведено для прикладу. Інформація про особу становить сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу. Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого самоврядування в межах своїх повноважень. Водночас, згідно із зазначеним Законом інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. Зокрема, до конфіденційної інформації про фізичну особу належать дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження . Кожному забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законом.

Основні підстави обробки персональних даних.

Підставами для оброби персональних даних є:

Згода суб'єкта персональних даних – це добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) щодо надання дозволу на обробку її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди (**стаття 2** Законом України "Про захист персональних даних").

Зі зазначеного видно, що для того, щоб відповідати Законом України "Про захист персональних даних", згда повинна володіти трьома невід'ємними ознаками:

– добровільність;

– поінформованість;

- зовнишня форма, що дає змого зробити висновок пор надання згоди.

Дозвіл на обробку персональних даних, наданий володільцю персональних даних відповідно до закону виключно для здійснення його повноважень.

Укладання та виконання правочину, стороною якого є суб’єкт персональних даних чи для здійснення заходів, що передують укладанню правочину на вимогу суб’єкта персональних даних.

Захист життєво важливих нтересів суб’єкта персональних даних.

Необхідність виконання обов'язку володільця персональних даних, який передбачений законом;

Необхідність захисту законних інтересів володільця персональних данних або третьої особи, яій передаються персональні данні, крім випадків, коли потреби захисту основоположних прав і свобод суб'єкта персоналтних даних у звязку з обробкою його даних переживають такі інтереси.

Принципи обробки персональних даних.

Обробка персональних даних ґрунтується на цілій низці принципів, які визначають основні правові засади її здійснення. Вказані принципи викладено у **статті 5** Конвенції, **статті 6** Директиви та **статті 6** Законом України “Про захист персональних даних”. Під принципами розуміють правила, що повинні дотримуватися (за незначними виключеннями) будь-яким володільцем у ході здійснення будь-якої обробки.

Традиційно сюди належать такі принципи: – *законності та справедливості* (англ. fairness, станом на сьогодні цей принцип частіше формулюється як принцип прозорості обробки персональних даних);

легетимної мети;

адекватності, належності (відповіднсті) та пропорційності;

точності (достовірності), актуальності персональних даних;

Обробка персональних даних у формі, що допускає ідентифікацію фізичної особи, якої вони стосуються, не довше, ніж це необхідно для законних цілей, у яких вони збиралися або надалі оброблялися.

В Законі України “Про захист персональних даних” вказані принципи викладено в **статті 6**, відповідно до якої: обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб’єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством; обробка персональних даних здійснюється відкрито і прозоро зі застосуванням засобів та у спосіб, що відповідають визначеним цілям такої обробки; персональні дані мають бути точними, достовірними та оновлюватися в міру потреби, визначеної метою їх обробки; склад та зміст персональних даних мають бути відповідними, адекватними та ненадмірними стосовно визначеної мети їх обробки; персональні дані обробляються у формі, що допускає ідентифікацію фізичної особи, якої вони стосуються, не довше, ніж це необхідно для законних цілей, у яких вони збиралися.

Законність обробки персональних даних.

Цей принцип закріплено в п. «а» **частині 1 статті 5** Конвенції, п. «а» **частина 1 статті 6** Директиви, а також **статті 6** Законом України “Про захист персональних даних”.

Більш детально він тлумачиться у практиці Європейського суду з прав людини. Так, відповідно до **статті 8** Конвенції, втручання в гарантовані нею права можливе лише за умови його здійснення «згідно із законом». Поняття «згідно із законом» не лише вимагає, щоб від- повідні заходи мали певну підставу в «законі», але й ставить вимогу щодо якості такого «закону», вимагаючи, щоб він був доступним особі, якої стосується, та передбачуваним у частині наслідків його застосування. Вимога щодо доступності зазвичай виконується, якщо той чи інший нормативно-правовий акт було оприлюднено. Щодо вимоги передбачуваності, то ЄСПЛ встановив, що норма є «передбачуваною», якщо вона сформульована з чіткістю, достатньою для того, щоб особа мала змогу, користуючись в разі потреби відповідною допомогою, регулювати свою поведінку.

В Україні загальні засади та принципи обробки персональних даних передбачено Законом. Його положення є рамковими та встановлюють загальні вимоги щодо того, яким чином повинна здійснюватися обробка персональних даних конкретними володільцями та яких правил при цьому дотримуватися. Лише обробка що відповідає його положенням, розглядатиметься як така, що відповідає принципу законності.

При цьому зазвичай положень Закону недостатньо для того,

щоб обробка була законною. У зв'язку з цим окремі його положення слід деталізувати в законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих чи інших документах, які регулюють діяльність володільця персональних даних.

Загалом такі документи повинні по можливості визначати мету та підстави обробки персональних даних:

1) категорії суб'єктів персональних даних;

2) склад персональних даних;

3) порядок обробки персональних даних, а саме: спосіб збору, накопичення персональних даних; строк та умови зберігання персональних даних; умови та процедуру зміни, видалення або знищення персональних даних; умови та процедуру передачі персональних даних та перелік третіх осіб, яким можуть передаватися персональні дані; порядок реалізації прав суб'єкта персональних даних;

4) організаційні та технічні заходи забезпечення захисту персональних даних;

5) процедуру збереження інформації про операції, пов'язані з обробкою персональних даних та доступом до них тощо.

Персональні дані, що обробляються володільцем, повинні бути точними та достовірними. Це зобов'язання володільця передбачає, що з його сторони вживатимуться розумні заходи спрямовані на те, щоб підтримувати персональні дані суб'єкта в актуальному стані. Крім того, вказане зобов'язання нерозривно пов'язане з правом суб'єкта персональних даних звертатися до володільця з вимогою виправити його персональні дані, якщо вони не відповідають дійсності, або привести їх в актуальний стан.

При цьому допускаються певні відступи від вказаного принципу в залежності від того, про яку сферу діяльності йде мова. Видається очевидним, що не вся інформація, яка обробляється деякими володільцями є на сто відсотків достовірною. Так, лікарі не завжди можуть гарантувати сто відсотово правильність діагнозу, а працівники правоохоронних органів інформації щодо причетності особи до вчинення того чи іншого злочину.

Персональні данні та конфеденційність.

Відповідно до **статті 32** Конституції, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і

лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Відповідно до **статті 20** Закону України «Про інформацію» за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Одним із видів інформації з обмеженим доступом є конфіденційна інформація. Конфіденційна інформація відповідно до **статті 21** Закону України «Про інформацію» може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом.

Виходячи з цього, якщо персональні дані (всі чи окремі категорії) не охоплюються поняттям конфіденційної інформації, вони повинні розглядатися як відкрита інформація, а відтак можуть оброблятися фактично без обмежень. Ті ж персональні дані, що належать до конфіденційної інформації, можуть оброблятися лише за згодою суб'єкта або на підставі закону.

Однак, законодавчі положення щодо віднесення персональних даних до конфіденційної інформації є суперечливими.

Відповідно до **статті 21** Закону України «Про інформацію» конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. При цьому, відповідно до **частини 1 статті 11** того ж Закону, інформація про особу є персональними даними.

Відповідно до **частини 2 статті 5** Закону України «Про захист персональних даних» персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою. Це положення створює фактичну презумпцію відкритості персональних даних.

Разом з тим **статтею 11** Законом України "Про захист персональних даних" визначено вичерпний перелік підстав обробки персональних даних (і в тому числі їх поширення). Цей перелік є результатом імплементації положень Директиви і становить загальноприйнятий стандарт того, за яких умов дозволяється обробляти персональні данні.

Слід зазначити, концепція конфеденцийної інформації носить дещо застарілий характер. Тривалий час така концепція передбачала, що сам факт віднесення законом інформації до конфіденційної незалежно від її характеру передбачав певне обмеження її обробки.

Ситуація змінилася з прийняттям Закону України «Про захист персональних даних» та «Про доступ до публічної інформації». Вказані закони побудовано на абсолютно інших та нехарактерних до того для правової системи нашої держави концепціях, запозичених у Ради Європи, Європейського Союзу та практики Європейського суду з прав людини. Очевидно, що вони є більш гнучкими та пристосованими до сучасних реалій.

При цьому поняття «конфіденційна інформація про особу» згадується в Конституції, тому важливо визначитися зі співвідношенням понять персональних даних (як інформація про особу) та конфіденційної інформації.

Вище вже зазначалося, що підстави обробки персональних даних, вказані у **статті 11** Законом України "Про захист персональних даних", умовно можна розділити на дві групи, залежно від того, чи вони базуються на підставі згоди чи закону. Відтак можна дійти висновку, що персональні дані, як і конфіденційна інформація, можуть оброблятися лише за наявності згоди особи або на підставі закону. Тому логічним видається ототожнення понять персональних даних та конфіденційної інформаці.

Разом з тим слід визнати, що станом на сьогодні шляхом віднесення персональних даних до конфіденційної інформації намагаються часто неправомірно закрити до них доступ. У цьому зв'язку слід зазначити, що незалежно від статусу персональних даних та їх приналежності до конфіденційної інформації, їх обробка здійснюється виключно на підставах, передбачених **статтею 11** Закону, які є достатньо гнучкими (за умови внесення необхідних змін із метою приведення їх до повної відповідності положенням Директиви) та враховують усі можливі ситуації, коли виникає потреба в обробці персональних даних.

При цьому **стаття 5** Законом України "Про захист персональних даних" та низка інших положень законодавства, як це і вимагається **статтею 32** Конституції (яка, про що мова йшла вище, розділяє інформацію про особу на конфіденційну та відкриту), визначають категорії персональних даних, що не належать до конфіденційної інформації:

• персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень;

• персональні дані, зазначені у декларації про майно, доходи,

витрати і зобов’язання фінансового характеру, крім відомостей, зазначених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»;

• інформація про отримання у будь-якій формі фізичною особою бюджетних коштів, державного чи комунального майна.

Така інформація є дійсно відкритою і кожна зацікавлена особа має право її знати. Ці положення узгоджуються із Законом. Так, як зазначалося вище, персональні дані обробляються за згодою особи або на підставі закону. У цьому випадку закон надає право обробляти визначені категорії персональних даних.

Список використаних джерел:

1. Захист персональних даних: правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник / М. В. Бем, І. М. Городиськиий, Г. Саттон; Європейський Союз, Рада Європи - К.: К.І.С. 2015. 220 с.

2. Права людини в Україні: перше півріччя 2015. Наукове видання. За ред.: А. Б. Благої, О. А . Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2015. 184 с.

3. Медіа, конфлікт та захист персональних даних: посібник до навчального курсу / Городиський І.М., Левицька М.П., Бем М.В. Львів: Український Католицький університет; ГО «Львівський медіафорум», 2016. 44 ст.

4. Міжнародне гуманітарне право : посібник / О.О. Войтенко, М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини. Фенікс. 2017. 145 с.

5. Базов В.П. Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права : монографія / В.П. Базов. К. : Фенікс, 2020. 512 с. 2. Блистів Т.І. Нормативно-правове забезпечення в Україні питання утримання та поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період. Інформація і право. 2018. № 2(25). С. 117–123.

6. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти : навч. пос. Київ : Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 208 с.

7. Ліснича О. Практика Європейського суду з прав людини в контексті захисту прав19. Jurnalul juridic national: teorie şi practică. 2018. № 3. Ч.2. С.81-85.

8. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності : навч. посібник. –2-е вид. перероб. і доп. / Кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.

9. Сироїд Т.Л., Фоміна Л.О. Міжнародний захист прав людини: Навчальний посібник. Х.: Право, 2019. 310 с.

10. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчальнометодичний посібник для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. Т.

Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. URL: https://helsinki.org.ua/wpcontent/uploads/2020/04/Prev_Posibnyk_MGB_A4–4.pdf

11. Дотримання прав в діяльності органів Національної поліції: Навчальний посібник О.В. Ковальова, А.І. Берендєєва, А.Г. Пишна, В.Ю. Томіна Одеса, 2020. 180 с.

12. Захист та дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів: Навчальний посібник М.В. Корнієнко, А.І. Берендєєва, В.Ю. Томіна Одеса, 2021. 141 с.

13. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с

14. Права людини та ґендерна рівність під час воєнних дій на території України: збірник тез доповідей учасників наукового форуму (17 червня 2022 року) / упор. Ірина Євхутич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 224 с.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text

4. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Міжнародний документ від 10 грудня 1984 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

5. Концевой Р. С. До питання визначення поняття "персональні дані" / Р.С.Концевой // Інформація і право. – 2012. – No 2(5). – С. 24–28.

6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненними: від 08.06.2006 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

7. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (I Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text

8. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (II Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text

9. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (III Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text 104

10. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (IV Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

11. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

(Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

12. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. No2297 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

13. Про інформцію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. No 2657-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

14. Про доступ до публічної інформації: від 08.10.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

15. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: від 30.05.2014 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text

16. Кодекс України про адміністративні правопорушення: від 14.10.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text

17. Кримінальний кодекс України: від 05.10.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

18. Кримінально поцесуальний кодекс України: від 06.11.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

19. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. //URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

20. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. Міжнародний документ від 17.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282.

21. Конвенція про права дитини. Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021 004.

22. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: Міжнародний документ від 21 грудня 1965 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_105004 .

23. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966

24. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17

25. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580 - VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

Додаткова

1. Берендєєва А. І. Міжнародні стандарти професійної етики поліцейського. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали IX міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 бер. 2017 р. Одесса: ОДУВС, 2017. С. 104-105

2. Гуменюк Л. Й. Поліція і населення: психологічна складова ефективності співпраці. *Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі*: матеріали круглого столу, (м. Львів, 23 лис. 2017 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2017.С. 19–22.

3. Борденюк В. І. Уповноважений верховної ради України з прав людини у механізмі контролю за додержанням прав і свобод людини. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід* : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 88-97

4. Гаврильців М. Т. Права людини та гарантії їх реалізації у системі соціальних цінностей держави. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід :* матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 139-145

5. Гарасимів О. І., Гук Р. І. Проблеми правової регламентації понять «житло»та «інше володіння особи» за чинним законодавством України. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід* : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 153-155

6. Катеринчук І.П. Права людини під час війни (за практикою Європейського суду з прав людини). Проблеми становлення правової демократичної держави. **Південноукраїнський правничий часопис. Одесса 2022 С. 3-7.**

7. Албул С.В. Організаційно-правові засади функціонування розвідки в Україні: теоретичні аспекти. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 5–9.

8. Залевська І.І., Удренос Г.І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1–2. С. 20–26.

9. Яцковина В.В. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1–2. С. 49–53.

10. Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану. Південноукраї їнський правничий часопис. 2022. № 1–2. С. 27–31.

11. Волонцева К.Е. Місце омбудсмена у гарантуванні прав людини. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів. Вінниця. 2023 С.123-134.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Освітньо-науковий портал Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://osvita.mvs.gov.ua/educational-portal
2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/
3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/
5. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/
6. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: https://www.npu.gov.ua/
7. Офіційний сайт Ради Європи URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}
8. Офіційний сайт Міністерства юстиції URL: https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini
9. Офіційний сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України URL: https://minre.gov.ua/

Навчальний посібник

Забезпечення прав людини в діяльності поліції

Укладачі:
Томіна Вікторія Юріївна

Підп. до друку _____. Формат 60х84/16. Друк трафаретний.
Папір офісний.
Гарнітура Times. Ум.-друк. арк. 1,85. Обл.-вид. арк. 2,00. Наклад 50 прим.

Редакційно-видавниче видання